
katsaus

Sisäisen hallinnan ongelma

Herätysliikkeiden kulttuurivaikutus

Lestadiolaisuus

Herännäisyys

Evangelisuus

Tieteen vallankumous

KRIITTINEN
KORKEAKOULU

2.1982

10. (22.) vuosikerta
Kuusi numeroa vuodessa

Julkaisija

Kriittisen korkeakoulun kannatusyhdistys ry.

Toimisto

Meritullink. 9 A 15, Helsinki 17
ma-pe klo 9-16. P. 661 925

Toimittajat

Antti-Veikko Perheentupa, päätoimittaja
Matti Heikkilä
Kaarina Vartiainen
Eeva-Kaarina Viinikka
Timo Peedu, taitto

Toimitusneuvosto

Kriittisen Korkeakoulun johtokunta: Reijo Wilenius (pj.), Aulis Aarnio,
Henri Broms, Oiva Ketonen, Ulla Lång, Seppo Matinvesi, Antti-Veikko
Perheentupa, Ville Repo, Kalevi Suomela ja Antti Tuuri.

Tilaukset vuodelle 1982

maksamalla 50 mk / vuosikerta ps-tilille 715 56-0

Irtotnumerot

à 10 mk: Suomalainen Kirjakauppa, Porthanian paperikauppa, Kasvisra-
vintola ja Suomen Luonnonsuojelun Tuki Helsingissä ja Oulussa. *Osoi-*
teenmuutokset ja jälktilaukset toimiston osoitteella.

Osoite: Meritullink. 9 A 15, Helsinki 17
Puhelin: 661 925

on sitoutumaton, opetusministeriön tukema, avoimen yliopiston ideaa to-
teuttava kulttuurikeskus. Toiminta alkoi vuonna 1968.

Kriittinen Korkeakoulu pyrkii

- tarjoamaan tietoja ja virikkeitä kaikille jotka ovat kiinnostuneita ai-
kamme ongelmista,
- järjestämään kiinnostuneille mahdollisuuksia itsensä ja ympäristönsä
kehittämiseen,
- edistämään sellaisen tiedon syntymistä ja kehittymistä, joka antaa uu-
sia näkökulmia todellisuuden ymmärtämiseen sekä
- tarjoamaan mahdollisuuksia eri aatteiden, oppien ja mielipiteiden koh-
taamiselle.

Sihteerit:

Antti-Veikko Perheentupa (pääsihteeri)
Matti Tuomola (suunnittelu sihteeri)
Asta Haapalainen (yleissihteeri)
Terittu Lemström (yleissihteeri)
Helina Siikala (lääketieteen projektisihteeri)
Pirkko-Liisa Onnismäe (työyhteisöjen kehittämisinstituutti)
Britt-Mari Timperi (työyhteisöjen kehittämisinstituutti)

Kriittisen korkeakoulun kannatusyhdistys ry:n jäseneksi voi liittyä maksa-
malla jäsenmaksun 20 mk / vuosi (tai ainaisjäsenmaksun 300 mk ps-tilille
715 56-0).

SISÄLLYSLUETTELO

- 3 MATTI HEIKKILÄ
Sisäisen hallinnan ongelma
- 4 VOITTO HUOTARI
Herätysliikkeiden kulttuurivaikutus
- 5 JAAKKO ELENIOUS
Herännäisyyden kulttuurivaikutus
- 8 KIRSTI SUOLINNA
Lestadiolaisen liikkeen kulttuurivaikutuksista
- 11 HEIKKI YLIKANGAS
Herännäisyys ja nationalismi
- 14 LAURI KOSKENNIEMI
Evangelisen liikkeen kulttuurivaikutus
- 19 AHTI KUORIKOSKI
Evangelisuuden vaikutus musiikkikulttuu-
riimme
- 22 RAIMO LEHTI
Tieteen vallankumous II. Kohti mekanistista
maailmankuvaa

Matti Heikkilä:

Sisäisen hallinnan ongelma

Elämäntapaa subjektiivisesti määrittävät tekijät näyttävät yhä vahvemmin keskittyvän kysymykseen elämän sisäisestä hallinnasta tilanteessa, jossa elämän ulkoinen hallinta ei enää edellytä aiempien sukupolvien kaltaista ponnistelua. — Olemmeko suomalaisessa yhteiskunnassa siis lähestymässä erästä vaihetta ihmiskunnan unelmassa? Tuore suomalainen tutkimus suomalaisesta elämästä antaa empiiristä tukea monien ihmisten omakohtaisille havainnoille.

J.-P. Roos eriyttää suomalaista elämää luotaavassa omaelämäkertojen analyysiin pohjautuvassa tutkimuksessaan kolme ajallisesti ja elämyksellisesti erilaista sukupolvea. Viimeiselle eli juuri tämän päivän sukupolvelle kysymys elämän sisäisestä hallinnasta näyttäisi kääntyvän ratkaisevaksi. Ihmissuhteiden merkitys tavallaan elämän aineellisesta ponnistelusta erillisenä kategoriana kasvaa tämän kolmannen sukupolven todellisuudessa. Uusi piirre on myös paine kulissien luomiseen. Roosin mukaan ihmiset eivät enää tiedä, miten heidän tulisi elää, mutta he tarkoin tietävät, miltä elämän pitäisi näyttää. Kuilu aineellis-toiminnallisten kulissien ja sisäisen, subjektiivisesti koetun todellisuuden välillä saattaa olla huomattava. Vähenevä määrä inhimillisestä kapasiteetista joudutaan suuntaamaan aineellis-ulkoisten edellytysten säilyttämiseksi. Yhä selvemmin tiedostetaan haastavan piinallisena kysymys siitä, mitä keinoja, tapoja, muotoja on luoda elämään sisältöä, järjestystä ja uudenlaista tarkoitusta. Vaatimus ”itsensä toteuttamisesta” tai henkisten tarpeiden tyydyttämisestä aktualisoituu parhaimmillaan ahdistavalla tavalla.

Eikö uuden mielen löytämisestä ole kysymys monissa ajallemme ja hyvinvoinnillemme ominaisissa vapaa-ajan harrastuksissa? Ajatelkaamme esim. lenkkeilyä, kuntoilua, loput-

tomia hölkääjien jonoja tai keskikokoisen kaupungin väkilukua vastaavia ihmismassoja latuuretkillä. Entä perinteisten käden taitojen uudelleen vaalimista. Puutöiden, tuohikulttuurin, ruginlapojen, pirtanauhojen uusrenessanssi on kansanperinteen kannalta hyödyllistä, mutta niiden inhimillinen ja aineellinen merkitys on lähes käänteinen sadan vuoden takaiselle tilanteelle. Voidaan perustellusti puhua vapaa-ajan ammatillistamisesta sekä myös elämän taitojen ammatillistamisesta. — Entä mistä on perimmältään kysymys sosiaali- ja terveydenhuollon alueilla noususuunnassa olevasta uudesta vapaaehtoistyön aallosta? Vapaaehtoinen auttaminen ei enää ole vahvojen vallankäyttöä heikkoja kohtaan eikä myöskään lähde puhtaan altruistisista motiiveista. Vapaaehtoistyö voidaan nähdä yhtenä väylänä, yrityksenä auttajan oman elämän sisäiseen hallintaan, mielen löytämiseen.

Elämän sisäisen hallinnan problematiikassa risteytyvät käsittääkseni tulevaisuuden kysymysten kaksi suurta pohjavirtaa — kysymykset työn, jäljellejäävän mielekkään työn oikeudenmukaisesta uudelleenjakamisesta, sekä kysymykset subjektiivisesti koetun elämän sisäisestä struktuurista, ”elämää ohjaavan tietoisuuden” hahmottamisesta.

Voi olla, että kasvavassa määrin ilmenevä uskonnollisten ja henkisten asioiden harrastaminen saa käyttövoimaansa edellä kuvatuista kipeistä kysymyksistä. Kaipuu aineellisiin inhimilliset mitat ylittäviin näkökulmiin ja vaihtoehtoihin ovat kautta historian liittyneet hätään, ulkoiseen uhkaan, kurjuuteen materiaalisessa mielessä sekä sairauksiin. Tänäpä ja tulevaisuudessa haasteet kirkolle ja perinteisille herätysliikkeille lähtevät kokonaan uudelta pohjalta. Kysymys on uudenlaisen tasapainon löytämisestä ulkoisen ja sisäisen hallinnan välille.

Voitto Huotari:

Herätysliikkeiden kulttuurivaikutus

Krk järjesti alkukevään aikana esitelmäsarjan, jossa pyrittiin paneutumaan herätysliikkeen jättämiin jälkeen suomalaisessa kulttuurissa. Katsaus julkaisee seuraavassa tilaisuuksien puheenjohtajan dosentti Voitto

to Huotarin kirjoittaman yhteenvedon sekä kolmea vanhaa herätysliikettä, lestadiolaisuutta, herännäisyyttä ja evankelisuutta koskevat alustukset.

Herätysliikkeet ovat olennainen osa suomalaista uskonnollisuutta. Ne syntyivät aikaan etäällä kulttuurielämän valtauomista. Herätyksille on aina ollut tyypillistä keskittyminen uskonnollisen kokemuksen vaalimiseen ja samalla välinpitämätön tai kielteinen asenne ympäröivään kulttuuriin. Kehityksen mukana herätysliikkeen ja ympäristön suhteet ovat muuttuneet, tosin liikkeestä toiseen vaihtelevalla tavalla.

Herännäisyyden muutos on ollut voimakas. Paavo Ruotsalainen, liikkeen syntyvaiheen johtohahmo, on saanut lisääntyvästi huomiota uskonnollisesti luovana suomalaisena talonpoikana. Tässä on kuvastunut syrjäalueille syntyneen liikkeen tulo hyväksytyksi osaksi suomalaista kulttuuria. Herännäisyys on painanut leimansa Pohjanmaan ja Savon kansankulttuuriin ja se on vaikuttanut kirkolliseen elämään tällä vuosisadalla. Avoimuus ympäristölle on kuitenkin heikentänyt sen omaleimaista identiteettiä.

Evankelisuus on herätysliikkeistä kannatukseltaan laajimpia ja muista perinteisistä liikkeistä poiketen se on saanut alusta alkaen kannatusta myös kaupungeissa. Sen suhde ympäristöön on jo alkuvaiheessa ollut myönteisempi kuin herännäisyyden. Evankelisuuden synnyttämä kulttuuritahto on kuitenkin kanavoitunut pääosin hengellisen elämänpiirin alueelle niin musiikissa, kirjallisessa harrastuksessa kuin esittävän taiteenkin alalla.

Lestadiolaisuus on ulkopuolisten silmissä

saanut kulttuurikielteisen leiman. Siinä on heijastunut pohjoisten kannatusalueiden yleinen vieraus kulttuuri-ilmiöille. Toisaalta lestadiolaisuus on pystynyt säilyttämään eräät perinteiset käyttäytymistavat sopeutulla kulttuurin muutokseen. Silti liikkeen elinvoimaisuus ei ole heikentynyt. Tämän liikkeen paradoksiin kuuluu myös se, että sen piiristä on noussut joukko luovia, huomattaviin kulttuurisaavutuksiin yltäneitä taiteilijoita ja kirjailijoita.

Uuspietismi, joka edustaa toisen maailmansodan jälkeen uudelleen 1960-luvulla voimistunutta herätyskristillisyyttä, on ollut suomalaisten kulttuurikerrosten eräs heijastuma. Sen lähtökohdat ovat Etelä-Suomen kasvavilla kaupunkialueilla, mutta vaikutus on sittemmin ulottunut myös maaseudulle, etenkin kehitysalueille. Yhteiskunnallisten muutosten keskellä on konservatiivinen, paluuta perinteisiin perusarvoihin korostava liike ollut menestyksellinen. Se on luonut jatkuvuutta ja turvallisuutta kulttuuriympäristön nopeasti uudistuessa.

Uusimmat liikehännät — niin karismaattinen liike kuin toisaalta ei-kristilliset pienliikkeetkin — ovat myös ilmentäneet kulttuurin muutosta enemmän kuin vaikuttaneet siihen. Teknisesti kehittyneen ja järjkeä palvovan sivilisaation jättämään kylmyyteen ne ovat tuoneet emotionaalisuutta, henkisyttä ja yhteisöllisyyttä. Uusille liikkeille on ollut ominaista myös perinteiset kulttuurirajat ylittävä kansainvälisyys.

Jaakko Elenius:

Herännäisyyden kulttuurivaikutus

Herännäisyydestä

Herännäisyydellä tarkoitetaan tässä luterilaisen kirkon piirissä vaikuttavaa uskonnollista joukkoliikettä, joka muotoutui 1800-luvun alkupuoliskolla eri tahoilla ja osin toisistaan riippumatta syntyneistä herätyksistä. Liikkeen leviämisen ja muotoutumisen kannalta ratkaisevia keskuksia olivat Pohjois-Savo, eräät Pohjois-Karjalan ja Kainuun seurakunnat, Kalajokilaakso sekä Lapuan seutu Etelä-Pohjanmaalla. Nämä alueet ovat yhä herännäisyyden pääalueita.

Liikkeen johtohahmoksi nousi 1830-luvulla nilsiläinen talonpoika Paavo Ruotsalainen, silloin jo kuuttakymmentä käyvä hengellisesti valistuneen ja viisaan maallikon arvovaltaa kansan keskuudessa nauttiva mies. Saman vuosikymmenen aikana liikkeeseen liittyi pääasiassa nuoria pappeja parisenkymmentä. Liikkeen tultua julkisemmaksi ja tunnetummaksi, siihen kiinnittivät kriittistä huomiota kansallisen herätyksen miehet, kirkon johto ja esivalta. Useissa uskonto-oikeudenkäynneissä, joista tunnetuimmat ovat Kalajoen käräjät, heränneitä pappeja ja maallikoita syytettiin vanhan konventikkeliplakaatin nojalla luovattomien kokousten järjestämisestä.

1840-luvulla herännäisyys koki ensimmäisen hajaannuksen, jonka tuloksena oli evankelisen liikkeen synty ja muotoutuminen. Seuraavan vuosikymmenen alussa herännäisyydestä erosivat papit ja liike koki lähes 30 vuoden mittaisen papittoman kau-

den, ukkojen ajan, jolloin taantuvaa liikettä johtivat pelkästään maallikot.

1880-luvulla alkoi uusi nousukausi. Wilhelm Malmivaarasta tuli elvyttävä johtohahmo. Hän perusti Hengellisen kuukauslehden 1888, uudisti Siionin virsien kielia-sun ja vaikutti ratkaisevasti liikkeen organisaation kehittämisessä.

Toisen maailmansodan jälkeen liikkeen virtasi pappeja ja liikkeen arvostus suomalaisen talonpojan uskonnollisuuden ilmaisijana lisääntyi. Herännäisyys sai kansallista, suomalaista erityisleimaa ehkä enemmän kuin toiset herätysliikkeemme. Tämän kuvan syntymistä edesauttoi heränneiden — ei kansanliikkeen, vaan joidenkin silmäätekevien — näkyvä osallistuminen Lapuan liikkeen, Isänmaallisen kansanliikkeen ja Akateemisen Karjala-Seuran toimintaan.

Liikkeen organisaatiota kohennettiin jälleen toisen maailmansodan jälkeen. Tästä huolimatta herännäisyyden organisoitumisaste on edelleen alhaisin herätysliikkeistämme joukossa. Ihanteena on ollut, että herännäisyyden päävaikuttamistapa, sen silmäterä, seuraliike, on kansan ja yksityisten kotien oma asia — jos voimakas keskusjohtoinen organisaatio yrittää pitää niitä väkisin hengissä, seurat menettävät alkuperäisen aidon luonteensa.

Herännäisyyden vuosittainen päätapahtuma on herättäjäjuhlat. Niiden merkitys

liikettä koossapitävänä tekijänä on kasvanut varsinkin kun esim. aiemmin yleinen körttipuku on jo melkein täysin hävinnyt käytöstä.

Mikä sitten on ollut herännäisyyden merkitys maamme kulttuurielämälle? Millaisia jälkiä kansanliike on kenties jättänyt suomalaisen hengen ja aineen viljelyyn?

Herännäisyyden vaikutus kirkossa

Se kulttuurin osa-alue, jolla herännäisyyden vaikutus ilmeisestikin on kaikkein tuntuvin, on uskonto, kristinuskontulkinta, kirkko.

Jännitys herännäisyyden ja kirkon välillä on kuluvan vuosisadan aikana suurin piirtein hävinnyt. Toinen on niellyt toisen. Herännäisalueet ja herännäiskodit ovat tuottaneet Suomen kirkolle suuret määrät ihmisvoimaa työntekijöiksi ja luottamustehtäviin. Ilman suurempia ongelmia ja perimästään uskonnollisesta näkemyksestä luopumatta heränneet ovat hoitaneet tehtäviään kirkossa sen korkeimpia johtopaikkoja myöten.

Näillä ihmisillä on ollut oma vaikutuksensa kirkon elämään ja sen yleiseen ilmapiiriin. He eivät ole kenneet kirkossa hienosyiseen teologiseen erittelyyn eivätkä puhtaan luterilaisen opin terottamiseen ja huoltamiseen — se tehtävä on jäänyt evankelisille. Heränneet eivät ole pystyneet myöskään voimakkaaseen uskonnollisten tunteiden irrotteluun eivätkä lujan, normitetun, turvallisuutta ja yhteenkuuluvuutta luovan yhteisön luomiseen kuten lestadiolaiset. Heränneet eivät myöskään ole tunteneet sellaista hätää uskosta ja kirkosta vieraantunutta väkeä kohtaan, että olisivat tietoisesti pyrkineet käännättämään vieraantuneita ja vaatimaan näiltä tahdonratkaisua, kuten ovat tehneet uudemmat nk. evankelioimisliikkeet.

Mikä sitten on ollut herännäisyyden erityisanti kirkolle ellei se ole ollut opettamisen, valistamisen tai käännättämisen? Yhdellä sanalla sanottuna: Hoidollisuus, sielunhoidollisuus. Jo Paavo Ruotsalaisesta sanottiin aikanaan, ettei hän ”herättänyt” ihmisiä, vaan ”hoiti” herätettyjä. Kodeissa pidetyt seurat Siioninvirsineen, läsnäolevien ihmisten elämäntilanteeseen läheisesti liittyvine puheineen ja kamarikeskusteluineen ovat olleet lähinnä jonkinlaisia sielunhoitotapahtumia, eivät niinkään hengellisiä ”ti-

laisuuksia” taikka virallista kirkollista uskonnon harjoittamista. Seurojen käytännön ja hengen yleistäminen kirkossa on varmastikin laskenut uskonnon rimaa ihmisten silmissä herännäisyyden ulkopuolellakin: on rohjettu pitää itseään täysiverisenä kristittyinä ilman syvempiä hengellisiä kokemuksia tai äkkikäätymyksiä, ilman kristinopin tarkkaa tuntemusta, ilman ulkonaisesti kunniallista, esimerkiksi kelpaavaa elämää.

Herännäisyys ja tapakulttuuri

Heränneet erottautuivat alun pitäen muusta rahvaasta paitsi omalaatuisen uskontulkintansa perusteella myös elämäntapansa, elämäntyyliinsä takia. Herännäisyyden tapakulttuuri, arkinen elämä pukeutumisineen, tapoineen ja juhlineen, ei kuitenkaan ollut herännäisyyden tuomia uusia innovaatioita, vaan pääsääntöisesti omaksuttua suomalaista talonpoikaiskulttuuria, liittymistä kansanomaisiin perinteisiin ja niiden vaalimista.

Käytöstä jo pois jäävä körttipuku oli ilmeisin liittymä tähän yksinkertaisuutta, käytännöllisyyttä ja hillittyä elämäntapaa vaalivaan talonpoikaiseen perinteeseen. Kustaa Vilkuna, joka on useissakin artikkeleissa tarkastellut kansankulttuurin ilmentymiä myös herännäisalueilla, on näkevinään körttipuvun luonteen viitoittamia rinnakaistapauksia heränneitten elämäntavassa. Hän kirjoittaa: ”Esimerkiksi värikkäät ja suurta teknillistä taitoa vaatineet kansantaitteen tuotteet kuten raanut ja tākānāt, roidit, loiteet, ja silmikit ovat jo vanhoissa herännäistaloissa saaneet kotoisen harmaan pohjan ja siihen sinisellä kuteella tummin reunoin sommitellut koristekuviot. Siten kokonaisvaikutus näissä jaloissa kudonnaisissa on hillityn kaunis ja omaperäinen. Sama oli entisaikaan nähtävissä kaikessa ulospäinäkkyvässä, kuten ajoneuvoissa, valjaissa, huonekaluissa, ikkunaverhoissa, lattiamatoissa. Ja samaan tapaan kuin oli täysin sopimatonta kulkea rikkiinäisessä körttipuvussa tai näyttäytyä muiden joukossa partaisena ja likaisena, yhtä sopimatonta oli elää ränsistyneissä asuinhuoneissa tai asua taloa, jossa ojat kasvoivat pajupensaita ja kedot samalta. Siksi johtavat herännäistalot ovat tapakulttuurinvaatimusten mukaan hyvin, jopa komeasti rakennettuja; tupa on kookas, sinne voidaan ystäväjoukon kanssa kokoon-tua sanan ääreen seuroihin. Kotitiet, piha ja

tunkio ovat kunnossa, portit seisovat suorana kohdallaan; pellot ja pellonajat kertovat siitä, että ne ovat huolellisen viljelyn kohteena" (Mukana maailmassa, 38).

Näin siis tunnettu perinnetutkija. Jossakin määrin hänen kuvauksensa epäilyttää. Ainakin Etelä-Pohjanmaalla tuo äskeinen Vilkun luonnehdinta olisi aivan yhtä hyvin sopinut myös evankelisiin taloihin.

Jatkettakoon vielä toisella sitaatilla Vilkunaa, joka luonnehtii myös heränneiden asenteita ja suhtautumistapoja: "Tähän liittyy vielä jokapäiväinen ystävällinen ja hillitty mutta samalla rohkea käyttäytyminen. Vierasta ei karteta, eikä vieraanvaraisuudesta koskaan tingitä. Kysymyksiin voidaan antaa vain rehellisiä, oikeita vastauksia. Puheet ovat suoria ilman laverteluja. Myönnytykseen kuuluu ystävällinen hymy; kiitoksen julkituomista ei vältetä eikä hävetä. Auttamaan voidaan lähteä pyytämättä, raskaatkin velvollisuudet on nurkumatta täytettävä. Ystävääkin voidaan nuhdella mutta vain edessäpäin. Halventavan ja pahan sanoman levittämistä pidetään sopimattomana, panettelua syntinä" (Mukana maailmassa, 38-39).

Herännäisyys ei kuitenkaan ainoastaan elvyttänyt ja vaalinut vanhoja talonpoikaisen kulttuurin muotoja ja välittänyt niitä uusille sukupolville, vaan harjoitti myös niiden valikointia. Sen piirissä suhtauduttiin eräisiin paikalliskulttuurien ilmentymiin jyrkänkin tuomitsevasti. Viinankäyttö oli alkuaikoina heränneille pelkästään käytännöllinen kysymys tai ongelma ilman moraalisia saati uskonnollisia sivumakuja. Vasta vuosisadan lopulla raitiusaatteen leviettyä maahan Wilhelmi Malmivaara ja Juho Malkamäki tekivät raittiudesta heränneen ihmisen tärkeän tuntomerkin. Samoin kaikki "maailman" ilot ja huvitukset, erityisesti tanssi tuomittiin niin voimakkaasti, että siihen liittyvät kysymykset aiheuttavat vieläkin eräin paikoin raskaita sukupolvien yhteenottoja. Tanssin mukana meni ymmärtämys kansanpelimaneja, yleensä koko kansanmusiikkiperinnettä kohtaan herännäisyyden valta-alueilla. Ilmeistä on että tässä asiassa evankelisen liikkeen ja herännäisyyden välillä on ollut eroja. Seksuaalisen käyttäytymisen vanhaan normistoon herätysliikkeillä ei ole ollut suurtakaan vaikutusta, ei herännäisyydelläkään. Yöjalassa kulku, "viermakkuu", "friiaaminen" jatkui herännäisalueilla niin kuin ennenkin, kenties enemmän sammutetuin lyhdyin.

Perinnäisen tapakulttuurin valikointiin kansa sai mittapuut pappisjohtajilta ja lukemastaan uskonnollisesta kirjallisuudesta. Kulttuurin arvioimisen kriittiset mittapuut herännäisyys omaksui ensi vuosikymmenistään lähtien pietismistä, jossa kulttuurilla ja kultilla uskottiin olevan yhteistä kielellistä alkuperää syvempi yhteys: Inhimillinen kulttuuri eri muotoineen on osa sitä "maailmaa" ja "maailmallisuutta", joka helposti vieroittaa heränneen ihmisen hänen Herrastaan. Pietismin kulttuurikielteisyyden jäljet herännäisyydessä ovat aivan selvät, joskin luterilaisen maailmanmyönteisyyden pehmentämiä.

Kirjallisuus, kuvataiteet, musiikki

Tämä pietistinen kulttuurikriittinen tekijä on vuosikymmenten saatossa laimentunut. Se on joka tapauksessa ollut yksi tekijä, joka selittää heränneiden nihkeää suhtautumista kirjallisuuteen, kuvataiteisiin, teatteriin, musiikkiin. Herännäisyys on tietenkin antanut materiaalia, dramaattisia tapahtumia ja omaleimaisia uskonnollisia persoonallisuuksia, suomalaisen kulttuurin eri muodoille ja näin välillisesti jättänyt siihen jälkensä. Sen sijaan herännäisyyden välitön, näkyvä panos tällä esteettisillä arvoilla toteuttavalla inhimillisen toiminnan saralla on jokseenkin olematon.

Joku voi tietenkin lähteä luettelemaan herännäiskodeissa varttuneita henkilöitä musiikin, taiteen tai kirjallisuuden alueilta, mutta silloin on kyllä syytä kysyä, eivätkö nämä luovat henget olisi kyenneet suorituksiinsa muutoinkin, ilman herännäistaustaansaakin.

Pietismi ei kuitenkaan ole varmaankaan ainoa seikka, joka selittää heränneiden pidättävää asennetta korkeampaa hengen viljelyä kohtaan. Toinen tekijä sen rinnalla on yksinkertaisesti se, että tämän tason "kyldyyri" on koettu talonpoikaisen kansan keskuudessa herrojen joutilaaksi ja turhanpäiväiseksi harrastukseksi, johon rehellistä työtä tekevällä rahvaalla ei katsottu olevan aikaa eikä oikeutia.

Poliittinen ja talouselämä

Jos sitten laajentaa kulttuuri käsitteen alaa kohti poliittista ja taloudellista toimintaa, saattaa olla, että eräitä herännäisyyden jälkiä näiltä alueilta löytää. Lyhyesti ja tiivistäen: Herännäisyys oli aikanaan itsenäisen talonpoikaisväestön koko ajan ja sen itsetietoisuu-

den lujittaja. Ylpeys omasta säädystä näkyy selvänä jopa Paavo Ruotsalaisen sielunhoidollisissa kirjeissä.

Herännäisyys oli samalla säätyerojen maldaltaja. Yleinen pappeus ja yhdenvertaisuus Jumalan edessä olivat teologisia teemoja, jotka heijastivat sosiaalisia eroja tasoittavaa vaikutusta arkiseen elämään saakka. Erityisesti seuratapahtuma saattoi olla edistämässä kansanvaltaisen perinteen vahvistumista: puhua sai periaatteessa kuka vain; virren aloittajina ja virsien opettajina toimivat usein hyväääniset naiset; jokaisella oli oikeus virrellä katkaista puhe joka ei miellyttänyt; papit puhuivat istualtaan, eivät "yläpuolelta" seisten. Epäilemättä herännäisyys edesauttoi kannattajakunnassaan myös suunnitelmallisen taloudellisen toiminnan eli siis yrittäjyyden vahvistumista — motiivi tuskin oli tällöin uskonnollinen kuten oli Weberin teesin mukaan kalvinilaisuudessa, vaan ensi sijassa sosiaalinen, isänmaan ja lähimmäisen etua korostava.

Lopuksi haluaisin ottaa esille vain yhden ainoan tyyppillisen piirteen herännäisyyden elämäntapasta, jolla on voinut olla suomalaisen elämänmuotoon syvällä, näkymättömissä tapahtuva vaikutus.

Erityisesti Erämaan profeetta, Paavo Ruotsalainen ja häntä heikosti toistelleet monet muut julistajat herännäisyyden riveissä ovat opettaneet, että ihmiselämän perustavaa laatua oleva tosiasia on kärsimys. Elämän kuormat ja murheet ovat niin muodoin normaalityyppille. Ahdistus, hätä, epätoivo — kaikki tämä kuuluu luontojaan ihmisen osaan. Niiden kanssa tulee vain oppia elämään ja olemaan aloillaan "murhehuoneessa" niin kauan kuin salattu Jumala viisautessaan näkee hyväksi tuoda uuden valon ja antaa jälleen "kointähden" koittaa. Pitää siis "tyytyä Herran viipymiseen", oppia elämään pimeässä pitkiäkin aikoja, odottaen, "ikäväiden".

Kärsivällisyyden ja kestäväisyyden asenteen terottamisella on ehkä nostettu kansallista kipukynnystä, laimennettu intohimoja, opetettu malttia, opastettu kärsivällistä sovinnon etsimistä.

Kirsti Suolinna

Lestadiolaisen liikkeen kulttuurivaikutuksista

Pyrin seuraavassa tarkastelemaan lestadiolaista herätysliikettä sen alkuperäisessä ympäristössä. Tarkastelen liikkeen asemaa ja luonnetta pohjoissuomalaisen ja tornion- ja muonionlaaksolaisen kyläyhteisön elämässä. Esittämäni näkökohdat nousevat kokemuksista, joita olen saanut suorittaessani Tornion- ja Muonionlaaksossa sosiologista ja antropologista kylätutkimusta. Olen kerännyt monipuolisimman aineiston lestadiolaisesta kylästä, jota olen tutkimusraporteissani kutsunut Juhonkyläksi. Olen kerännyt aineistoa apulaisten kanssa myös joistakin muista saaman seudun kylistä ja vertailutietoa on kerätty erityisesti Vanhakylästä, ei-lestadiolaisesta ja vasemmistolaisesta kylästä, joka sijaitsee Juhonkylästä etelään noin 50-60 km.

Muiden kylätutkimusteni pohjalta pyrin seuraavassa myöskin lyhyesti valottamaan lestadiolaisen herätysliikkeen luonnetta kaupunkiympäristössä. Lestadiolaisuuden luonteen ymmärtäminen edellyttää tietoa siitä minkälaiseen ympäristöön se on syntynyt ja tätä kautta on myös mahdollista nähdä mitä ongelmia syntyy herätysliikkeen siirtämisestä muunlaiseen ympäristöön.

Minkälaiselta lestadiolainen liike näyttää pohjoissuomalaisessa kylässä? Miltä se näyttää Juhonkylässä?

Lestadiolaisuus liittyy Juhonkylässä kylän historiaan, se on toisin sanoen hyvin tärkeä osa kylän itseymmärrystä, sen kollektiivista perinnettä. Vielä tänäkin päivänä, vaikka suuria muutoksia onkin tapahtunut, se on kylää kokoava yhteisyysmuoto. En-

nen kiersivät pyhärukoukset vuorokierron periaatteen mukaan talosta taloon. Jokainen kylän talo oli näin pyhärukousten kautta osallinen lestadiolaisesta perinteestä. Vieläkin pyhärukoukset kiertävät Juhonkylässä, mutta useita taloja on jo niiden ulkopuolella.

Pyhärukousten lisäksi kylän aktiivisimmat talot pitivät kylän väelle kotiseuroja. Näin tapahtui etenkin ennen rukoushuoneen rakentamista. Sotien jälkeen on seurojen pito paljolti siirtynyt rukoushuoneelle.

Pyhärukoukset ja seurat rytmittivät kylän elämää ja toivat pyhän ja arjen vuorottelua. Kylän pitkäaikainen pyhärukoustenpitäjä, joka eli 50-luvun lopulle saakka, auttoi kyläläisiä monessa asiassa. Hän toimi heidän lastensa hätäkastajana, kirjoitti heille viranomaisille lähetettävät anomukset ja oli heidän luottamusmiehensä kunnan ja seurakunnan elimissä.

Kylän elämässä herätysliike ei ollut niinkään käskyistä taikka kielloista koostuva oppirakennelma, vaan ennen muuta yhteisyydenmuoto, joka auttoi silloin kun kriisi taikka vaikeudet kohtasivat kylän jäseniä. Herätysliike niveltyi elimelliseksi osaksi kylän karja- ja metsätalouteen perustuvaa elämänmuotoa. Sukupuolten mukaisesta työnjaosta seurasi paljolti se, että naiset ja miehet toimivat erillisinä ryhminä. Naiset olivat miehiä sidotumpia juuri kylään, kun taasen miehet sekä metsätoissa, rahdinajossa, metsällä ja kauppaakin käyden pääsivät liikkumaan kylän ahtaan elämänpiiriin ulkopuolelle. Kaikesta tästä seurasi että naisten ja miesten elämänpiirit ja kokemuksetkin olivat varsin erilaiset ja erilliset. Vieläkin seurattiin kylän eri tilaisuuksissa sukupuolten mukaista istumajärjestystä ja ruokailu- ja kahvitilanteissa emäntä erottui muusta perheväestä ja vieraista.

Lestadiolaisuuden pehmeys sen alkupeiräisessä ympäristössä on ilmennyt siinä, että se on paljolti seurailut talonpoikaista elämänmuotoa ja sopeutunut siihen. Normeja ja kieltoja toki on ja keskeinen niistä koskee alkoholinkäyttöä. Lestadiolaisuuden perustaja Lars Levi Laestadius yhdisti herätyssanomansa ehdottoman raittiuden vaatimukseen. Juhonkylässä muistetaan vuosia 1928-29 herätysten aikoina, aikoina jolloin kylän lestadiolaisuus elpyi. Näistä herätyksistä eräs vanhempi isäntä lausui seuraavaan tapaan:

”Täällä oli silloin 1928-29 oikein isot herätykset, niin silloin kyllä se viinankäyttö, kyllä näytti, että se loppu kokonaan täältä. Se vaikutti niin paljon. Ja sitä kesti kyllä kauan ennen kuin sitä viinaa alkoi paljon ollakaan.”

Kylän herätyksiä muisteltaessa palautuu siten päällimmäisenä mieleen se, että kyläläiset silloin luopuivat alkoholinkäytöstä. Näiden herätysten aikana koki kylän arvostettu kertojapersoonallisuus myöskin kääntymyksensä. Hän luopui silloin paitsi alkoholinkäytöstä myöskin tansseissakäymisestä.

Vaikka herätysten ajat näin näyttävätkin olevan normien tiukentamisen aikoja, ne ovat myös sosiaalisen kanssakäymisen vilkastumisen aikaa. Seuroja pidettiin silloin tiheään ja monipäiväisinä.

Kylän elämässä lestadiolaisuus on vieläkin melko pehmeä ja epämääräinen, taikka eitarckkarajainen ilmiö. Tosin ovat lestadiolaisten ja ulkopuolisten rajat syventyneet. Liikkeen pehmeystestä on kuitenkin osoituksena se, että lestadiolaisuus täällä suhtautuu kansanuskon aineksiin suvaitsevasti. Naisten ja miesten elämänpiirien erillisyyttä on pidetty itsestään selvänä asiana. Kuitenkaan ei kylän väestön nopeata lisääntymistä ole pidetty suotavana vaan kylässä avioliitot on solmittu suhteellisen myöhään ja vanhemmistaan huolehtineet lapset ovat voineet valita osakseen myöskin naimattomuuden. Tämän näkemyksen ja käytännön takia juhonkyläläisten suhtautuminen syntyyden säännöstelyyn on suhteellisen myönteistä.

Juhonkylässä talot ovat joutuneet luopumaan vanhasta elinkeinostaan, karja- ja metsätalouden yhdistelmästä. Koska monen kyläläisen työ on siirtynyt kodin ulkopuolelle, on asuntoja sisustettu ja uudistettu kaupunkilaismallin mukaan. Kodin töitä helpottavia koneita on ostettu ja melkein jokaisessa Juhonkylän kodissa on televisio.

Lestadiolaiset ovat yleensä poliittisesti aktiivisia ja Juhonkylässä he ovat yleensä keskustapuolueen kannattajia. Paikallispoliittisessa toiminnassa lestadiolaiset ovat joutuneet ottamaan huomioon muidenkin ryhmien kannanottoja. Alkuperäisessä ympäristössään lestadiolaisuus on siten joutunut muuta kuin tiukkoja normeja ylläpitävä liike. Lestadiolaisuus on täällä mukautunut elämänehtojen muutokseen ja tukenut asuk-

kaita heidän arjessaan ja kriisivaiheissaan. Kylän jokapäiväisessä elämässä sosiaalinen kontrolli on ollut niin kouriintuntuva, ettei normistoa ole ollut tarvetta kehittää yhte-näiseksi järjestelmäksi. Monet lestadiolai-suuden näkemykset ja kannanotot nousevat kuitenkin talonpoikaisen kyläyhteisön elä-mäntilanteesta käsin. Nähdäkseni tämä kos-kee etenkin lestadiolaisen liikkeen näkemyk-siä naisesta ja naisen asemasta.

Paradoksaalista kylläkin vasta kyläyhteis-ön ulkopuolella ja alkuperäisestä ympäris-töstään irrotettuna lestadiolaisuuden käsi-tykset kärjistyvät ja saavat absoluuttisen luonteensa.

Voimme kysyä miksi herätysliike kärjis-tää kannanottojaan silloin kun se muuttaa kaupunkeihin? Tärkeä syy piilee siinä että herätysliike pyrkii antamaan kannattajilleen turvan tiukentamalla osallistumista kieltä-viä normejaan ja tiivistämällä kannattajien keskinäistä kanssakäymistä. Tällaista tur-vaa hakevat maalta kaupunkeihin muutta-vat ihmiset. Moni-ilmeinen ja moniarvoinen kaupunkiympäristö saattaisi muuten aiheut-taa kulttuurishokin maalta muutaneelle nuorelle. Kaupunki aiheuttaa helposti myös juurettomuutta sukunsa ja perheensä luota muuttaneelle. Muuttavien ihmisten tarpei-siin lestadiolainen liike pyrkii vastaamaan antamalla heille uskovien yhteyden.

Toisaalta herätysliike kehittää kaupun-kiympäristössä käsityskantoja ja normeja, joiden tarkoituksena on turvata liikkeen oma tulevaisuus. Se vahvistaa patriarkaali-sia piirteitä sanomassaan. Lestadiolaiselta maaseudulta muuttaneet ovat tottuneet ja heidät on kasvatettukin patriarkaalisen mal-lin mukaan erottamaan kaikissa tilanteissa naiset ja miehet toisistaan. Kyläyhteisössä tämä erottaminen palveli työnjakoa. Kau-punkiympäristössä voi herätysliike patriar-kaalisuutta korostamalla pyrkiä takaamaan oman tulevaisuutensa. Ylläpitämällä korke-ata syntyvyyttä voi perinneliike, joka ei var-sinaisesti toimi käännyttävänä liikkeenä, taata luonnollisen kasvun. Samalla liike luo moniarvoisen ympäristön keskelle oman erilliskulttuurinsa.

Lestadiolaisuuden vaikutuksesta ja mer-kityksestä on keskusteltu paljonkin. Tasa-puolisen arvion suorittaminen on vaikeata, koska liikkeen luonne ja merkitys on erilai-nen eri ympäristöissä. Edellä selostetun ky-lätutkimuksen tiedot koskevat lestadiolaista

liikettä sen alkuperäisessä ympäristössä pohjoissuomalaisessa ja pohjoisruotsalai-sessa kyläyhteisössä. Lestadiolaisuus toimii kuitenkin maantieteellisesti hyvin laajalla alueella ja se on kaiken lisäksi hajonnut eri suunniksi. Eri suuntien välillä on nähdäkse-ni tärkeitäkin eroja mutta jopa saman suun-nan sisälläkin voi havaita eroja silloin kun se toimii erilaisissa oloissa. Tornion- ja Muonionlaaksossa lestadiolaisuus on Suo-men puolen kylissä vapaamielisempi kuin Ruotsin puolen kylissä. Näin on siitä huoli-matta, että koko alue lukeutuu pikkuesikoi-suuteen ja samat saarnaajat kulkevat puhu-massa molemmin puolin rajaa.

Tornionlaaksossa lestadiolaisuus on kui-tenkin yleisesti ottaen niveltynyt elimellisesti pohjoisen elinkeinoihin ja elämänmuotoon. Se on maataomistavien ja karjataloutta har-joitavien kylien ja kylälaisten liike. Poliitti-sen kytkentänsä takia liike on toiminut eroittelevanakin tekijänä. Tästä huolimatta on yleisarviona se, että liike pohjoisessa on sulautunut pohjoiseen talonpoikauskulttuu-riin ja pääasiassa toiminut siellä kyläyhteis-öä kokoavana ja aktivoivana tekijänä. Täs-tä tulkinnasta ei pidä kuitenkaan tehdä sitä johtopäätöstä, että pitäisin pohjoissuoma-laista kylää ihanteellisena paikkana elää ja asua vaan päinvastoin sen elämä on ollut varsin kovaa jopa säälimätöntäkin.

Liikkeellä ei kuitenkaan pohjoisessa ole sellaista ilmettä kuin vanhoillislestadiolai-suudessa (SRK:laisessa lestadiolaisuudessa), jonka edustama kaupunkeihin tarkoitettu lestadiolaisuus on paljon ongelmallisempi il-miö. Täällä alkuperäisen miljöönä ulko-puolella lestadiolaisuus on luonut oman eril-liskulttuurinsa, jonka keskeisenä piirteenä on liikkeen oman tulevaisuuden turvaami-nen patriarkaalisesti painotetun elämäni-hanteen ja uskovien muodostaman ryhmän tiiviin kanssakäymisen avulla.

KIRJALLISUUTTA:

Seppä, Jouni: Poliitiikka kahdessa pohjoissuomalaisessa syrjäkylässä. *Suomen Antropologi* 1980, 3, 151-161.

Sinikara, Kaisa ja Suolinna, Kirsti: Pohjoissuomalai-sen kylän kertoja yhteisönsä tulkkina. *Suomen Antro-pologi* 1980, 3, 135-150.

Suolinna, Kirsti ja Sinikara, Kaisa: Talonpoikaisen elä-mänmuodon muuttuminen pohjoissuomalaisessa ky-lässä. *Sosiologia* 1979, 4, 296-305.

Suolinna, Kirsti ja Sinikara, Kaisa: Lestadiolainen liike ja antropologinen pieniyhteisötutkimus. Teoksessa: *Kylät ja kaupunginosat*. Finn publishers 1980. Tampere.

Heikki Ylikangas:

Herännäisyys ja nationalismi

Herännäisyys ja nationalismi ovat *käsitteitä, joiden merkityssisältö ei ole ilman muuta selvä*. Herännäisyys tosin voidaan määritellä hiukan helpommin. Tarkoitan seuraavassa herännäisyydellä sellaisiin auktoriteetteihin kuin PaaVo Ruotsalainen, Jonas Lagus ja Niilo Kustaa Malmberg palautuvaa myöhempää herännäisyyttä, ulkopuolisten taholta usein körttiläisyydeksi kutsuttua. Kysymys on siis ennen muuta Savossa ja Pohjanmaalla 1800-luvulla levinneestä uskonnollisesta herätysliikkeestä.

Mutta mitä oikein on nationalismi? Yhtäältä se on epäilemättä *kansallismielisyyttä*; kieleen perustuvaa kansakunnan hahmottamista ja sen itsemääräämisoikeuden korostamista. Toisaalta se käsitetään identtiseksi *kansanvalituksen* kanssa. Niinpä esimerkiksi nuorisoseuraliike tulkitaan usein kansallisuusaatteen jatkeeksi tai sen ilmentymäksi kansan keskuudessa, vaikka nuorisoseuraliikkeen ehdottomia johtotähtiä 1800-luvulla olivat vain kansanvalistus ja itsekasvatus. Tämän vuoksi nuorisoseuraliike levisi yhtä lailla niin suomen- kuin ruotsinkieliselläkin Pohjanmaalla. Olkoon tässä vaiheessa näin. Pidän seuraavassa silmällä nationalismin kahta ulot-

tuvuutta: kansallismielisyyttä ja kansanvalistusta. Vasta aivan lopussa otan ongelmaan kantaa lähemmin.

Kun tarkastelee herännäisyyden alkuvaiheita, on vaikea välttyä tulkinnalta, jonka mukaan *herännäisyys ja nationalismi kulkivat jokseenkin täydellisesti eri suuntiin*. Yhteisiä ja yhdistäviä piirteitä ei juuri päällepäin näy; erottavia ja suorastaan vihamielisyyttä aiheuttavia sen sijaan näkyy. Jälkimmäisiä on osoittaa kosolti. Otan niistä ensin keskeisimmät.

Herännäisyyden syntyprosessi osuu ajallisesti huomattavasti *aikaisemmaksi* kuin ns. kansallisen herätyksen alkuväreet. Kun A.I. Arwidsson astui esille Turussa vuoden 1820 taitteessa, oli herännäisyydellä jo takanaan parin vuosikymmenen kehitys, olkoonkin, että se kehkeytyminen oli ollut hidasta ja heikkoa. Liikkeillä ei ole toistensa kanssa mitään kosketuspintaa. Ensimmäisen kerran liikkeet törmäsivät toisiinsa 1820-luvun lopulla. *Elias Lönnrot tapasi runonkeruumatkoillaan heränneitä*. Kohtaukset johtavat jyrkkään ristiiriitaan. Heränneet kieltäytyvät kaikesta yhteistyöstä Lönnrotin kanssa, koska he pitävät muinaisrunoja pakanallisena saastana. Tällä menettelyllään he omasta puolestaan tuomit-

sevat arvottomaksi Kalevalan, eepoksen, jota varhainen kansallinen herätys piti tärkeimpänä saavutuksenaan.

Kansalliset herättäjät suuntasivat kuitenkin toimintansa sivistyneistöön, joten heränneitten suhtautuminen runonkeruutyöhön ei vielä synnyttänyt avointa ristiriitaa. Vakavammaksi muodostui tilanne 1830-luvun puolimaissa. Silloin herännäisyys oli saavuttanut vahvaa vastakaikua *Pohjanmaan alemman papiston* keskuudessa ja Helsinkiin oli syntynyt pieni mutta aktiivinen *heränneitten ylioppilaitten* ryhmä. Seuraavaksi liike ryhtyi puuhaamaan *lehteä*, jonka avulla se toivoi voivansa vaikuttaa laajemmaltikin sivistyneistöön. Hanke onnistuikin, mutta tässä vaiheessa reagoi myös nuori kansallinen herätys, joka koki herännäisyydessä eli pietismissä niin kuin sitä tuohon aikaan kutsuttiin vakavan uhkan. *Nationalistit päättivät pelastaa sivistyneistön puolelleen*. Tässä tarkoituksessa tarttuivat kynään vuorollaan Elias Lönnrot, J.L. Runeberg ja myöhemmin itse J.V. Snellman. Kaikki he suomivat enemmän taikka vähemmän ankarasti heränneitä, syyttivät heitä paitsi ankeasta ilottomuudesta myös elämässä hyödyllisten ja tarpeellisten tietojen ja taitojen halveksimisesta eli sanalla sanoen he syyttivät heränneitä tietynlaisesta *kulttuurivihamielisyydestä*. Vaarallisinta heränneiden kannalta oli se, että kansallismieliset syyttivät heitä myös lahkolaisuudesta, joka tuona puhdasoppisuuden aikana oli todella vakava syytös.

Nationalistien hyökkäyksen alkuperäisenä tarkoituksena oli siis temmata papisto ja sen myötä muukin sivistyneistö liikkeestä erilleen. Hetken näyttikin siltä, että tavoite toteutuisi. Jonas Lagus horjui kahden vaiheilla. Sitten kuitenkin muu *herännyt papisto* N.K. Malmbergin johdolla *ryhtyi tietoisesti lähentymään talonpoikia*. Lähentyminen saattoi kuitenkin tapahtua vain talonpoikien ehdoin. Seurauksena oli koko herännäisyyden talonpoikaistuminen ja PaaVo Ruotsalaisen nostaminen liikkeen palvotuksi henkilöauktoriteetiksi.

Kansallismielisten hyökkäys johti kuitenkin muuhun. Jo aikaisemmin oli silloin tällöin käyty oikeusteitse konventikkeliplakaattiin nojaten herätysliikkeitä vastaan. Lehtikirjotusten provosoimat ilmiannot saivat viranomaiset myös tällä kertaa liikkeelle. *Seurasivat kuuluisat Kalajoen käräjät* ja joukko muita vastaavia prosesseja heti niiden jälkeen. Satoja heränneitä haastettiin oikeuden eteen ja rangaistiin sakoilla. Muutamia pappeja ojen-

nettiin määräaikaisella erottamisella virasta. Herätykselle näistä oikeudenkäynneistä oli kuitenkin enemmän hyötyä kuin vahinkoa, sillä ne tekivät liikettä tunnetuksi ja kova ulkoinen paine lujitti liikettä sisältä.

Näihin asetelmiin tilanne jäähmettyi vuosikymmeneksi. Liikkeet kulkivat eri suuntiin. Rärkeimmin näiden kahden maailman ero näyttäytyi nuoren lahjakkaan runoilijan *Lars Stenbäckin* kohdalla. Hän hylkäsi runot "myrkkynä sielulle" ja ryhtyi papiksi Pohjanmaan herännäisalueilla. Kansallismielisten katkeruus purkautui ulos silloin tällöin. Ahkerimmin iskeili körttiläisiä suomenkielinen sanomalehti *Suometar*, joka aloitti ilmestymisensä vuonna 1847. Silti aktiivinen taisteluvaihe oli ohi.

Mutta sitä mitä ei ollut saatu aikaan väkivallan, toteutui rauhallisen kehityksen tietä. Vuosisadan puolimaissa muuttui 1820-luvulta saakka jatkunut pappien ylituotanto pahenevaksi *pappispulaksi*. Ylioppilaiden liittyminen liikkeeseen loppui, pian myös muiden säätyläisten. Toisaalta ulkoisen paineen hellittäminen salli sisäisen valtataistelun puhjeta. *Fredrik Gabriel Hedberg* ryhtyi vetämään omaa linjaansa ja 1840-luvun lopulla ilmeni rakoi-lua myös muiden herännäisauktoriteettien kesken. Kun sitten vielä uusi arkkipiispa *Edward Bergenheim* vuonna 1850 kävi kiivasti herännyttä papistoa vastaan, vaivoin pysytetty yhtenäisyys hajosi yhdellä väkivaltaisella prosessilla. *Kymmeniin kohoava pappisryhmittymä erosi herännäisyydestä tuomien sen lahkolaisuudeksi*. Jäljelle jäi vain Lapuan apulaispappi N.K. Malmberg, joka ankaran paineen alaisena liittoutui lujasti nivalalaisen maallikkojohtajan Vilhelmi Niskasen kanssa. Malmbergin kuoltua vuonna 1858 siirtyi johto yksinään maallikoille. Seurasi ns. *ukkojen aika*. Herännäisyys taantui sekä alueellisesti että toiminnallisesti.

Heränneistä eronneen pappisryhmittymän kansallinen liike saattoi kirjata voittona tililleen. Kyseiset hengenmiehet näet suhtautuivat myötämieleisesti kansallisiin pyrintöihin, samoin kansanvalistukseen. Kun kirkon johto vielä palkitsi eronneitten johtajat K.G. von Essenin ja Anders Ingmanin professuurilla Helsingin yliopistossa, kasvoi nationalismiin tapahtumasta hankkima hyöty entisestään.

Herännyt kansa sitä vastoin tuntui painuneen unhoon. Julkisuudessa ei siitä paljon tiedetty. Se kuitenkin jatkoi hiljaiseloaan ja

eräin kohdin se haki jälleen kosketusta kansalliseen liikkeeseen, tosin tällä kertaa sen kansanvalistukselliseen haarautumiaan. *Nuorisoseuraliike ja herännäisyys olivat lähellä liittoutumista 1880-luvun alussa*. Lähinnä suhtautuminen huvituksiin vei ne kuitenkin erilleen. Silti herännäisyys ei jäänyt kokonaan sivuun kansanvalistusliikkeestä. Herännäislueille perustettiin kansakouluja yksityisin varoin. Toisaalta huomattava herännäisjohtaja Juho Malkamäki toimi myös valtiopäivämiehenä talonpoikaissäädystä.

Herännäisyyden uusi vitkainen nousu alkoi 1880-luvulla, jolloin edesmenneen N.K. Malmbergin papiksi vihitty poika *Wilhelmi Malmivaara* astui liikkeen johtoon. Vuonna 1888 perustettu Hengellinen Kuukausilehti vahvisti liikkeen kiinteyttä, samoin ja vielä suuremmassa määrin vuonna 1892 aikaansaatu kustannusosakeyhtiö Herättäjä. Vihdoin vuonna 1914 perustettiin ensimmäinen herännäishenkinen kansalaisopisto.

Herännäisyys eteni siis omalla sarallaan kansanvalistuksen työkenttää. Poliittisesti se ei ollut erityisen aktiivinen, pikemminkin sen kannattajakuntaa voisi pitää poliittisesti passiivisena. Sivistyneistön vähäisen osuuden takia siitä tiedettiin suomalaisessa julkisuudessa varsin vähän.

Asetelma muuttui melko perusteellisesti vuonna 1918. Pohjanmaasta tuli vankkaa hallituksen tukialuetta kansalaissodassa. Alue oli kyennyt purkamaan väestöpainettaan valtameren yli Amerikkaan, joten sen sosiaalisesti ja taloudellisesti suhteellisen tasa-arvoisessa yhteiskunnassa ei poliittinen radikalismi elänyt. Konservatismi sitä vastoin voitti alaa. Tästä syystä alueen talonpoikaissäädystä suhtautui jyrkän torjuvasti sosialismiin, mutta kaikkein ankarimmat vastustajansa sai vanha sosialidemokratia heränneistä, joiden silmissä socialisteissa yhdistyi kohtapäätä uhkaava vaara sekä perinteistä elämänmuotoa että uskontoa kohtaan. Tästä syystä heränneet liittyivät muita innokkaammin valkoisen puolen riveihin. Kun voitto sitten lankesi hallituksen joukoille, muodostui ”Pohjanmaan vakaasta sarkapukuisesta talonpojasta”, siis ennen kaikkea *körttiläisestä talonpojasta, valkoisen puolen symboli*, joka herätti vahvaa myötätuntoa kautta koko maan. Siihen asti puolittietymättömissä elellyt herännyt kansa ponnahti yhdellä iskulla ja vielä vahvan myönteisessä valossa yleiseen tietoisuuteen.

Kaikki tämä muutti paljon. Herännäisyys-

den historia sai uuden käänteen. ”Herännäispapiston suuri laajeneminen tapahtui ensimmäisen maailmansodan jälkeen”, kirjoittaa Pekka Raittila. Liittyminen herännäisiin ei enää merkinnyt estettä uralla niin kuin oli ollut laita aikaisemmin. *Päinvastoin, herännäispappi menestyi sekä kirkollisella että maallisella elämänuralla*. Pappien myötä virtasi sivistyneistön kannatusta liikkeelle samalla, kun herännäisyys kaikinensa poliittisesti aktivoitui poliittisen kentän oikealla laidalla. Etenkin eteläpohjalainen herännäiskansa ja siihen liittynyt tai liikettä seuraileva sivistyneistö antoivat tunteen panoksen niin Akateemisen Karjala-Seuran kuin Lapuan liikkeen ja Isänmaallisen Kansanliikkeenkin toiminnalle. Herännyt papisto toimi innokkaasti näissä liikkeissä, jotka kaikki voidaan laskea kansallismielisimmiksi ryhmittymiksi mitä maasta löytyi. Taannoinen kuilu nationalismiin ja herännäisyyden välillä ei siis vain ollut kasvanut umpeen. *Herännäisyys oli tavallaan siirtynyt kansallisten pyrintöjen kärkeen* kuuluttuaan alunperin niiden vastustajiin.

Kaiken tämän pohjalta siis näyttää siltä, että nationalismiin ja pietismiin yhdisti Suomessa vasta vuoden 1918 kansalaissota, so. taistelu ateistista ja kumouksellista sosialismia vastaan. Mutta minun nähdäkseni vain ohuella historian pintatasolla asia on todella näin. Jos pyritään syvemmälle, tulkinta saa toisen luonteen.

Tähän toisenlaiseen näkemykseen pääsemme käsiksi kysymällä (uudelleen) mitä nationalismi oikein oli. Tätä kysymystä ei ratkaise se, ketkä kantoivat sen lippua, vaan se, ketkä sitä tukivat ja kannattivat. Ei johtajat vaan joukko määräsi nationalismiin suunnan ja siällön.

Minun nähdäkseni nationalismi merkitsi vain yhtä puolta siinä taistelussa, joka alkoi Ranskan suuressa vallankumouksessa ja joka jatkui koko 1800-luvun. Tuo taistelu toi kansalle, so. talonpojille, pikkuporvaristolle ja vihdoin myös työväestölle poliittiset ja yhteiskunnalliset oikeudet. *Mutta miten käyttää näitä oikeuksia, jos ei osannut sitä kieltä, jota julkisessa elämässä viljeltiin, ja jos ei saanut opetusta sillä ainoalla kielellä, jota näiden ryhmien jäsenet osasivat*. Omakielisen kulttuurin kehittäminen oli siten välttämätön väline muiden yhteiskunnallisten oikeuksien käyttämiseen.

Toisin sanoen nationalismiin kannattajakunnan muodostivat ne samat väestönosat,

jotka ajoivat elinkeinoelämän vapauttamista ja valtiollisten oikeuksien laajentamista. Nöiden väestönsien ydin koostui talonpojista ja kaupunkien pikkuporvaristosta. Kansalliset herättäjät palvelivat viime kädessä näitä ryhmiä ja samoin teki tietysti itse nationalismikin. Perimmältään nationalismissa oli siis kysymys ns. "kolmannen säädyn" astumisesta historian näyttämölle.

Kun me tältä kannalta tarkastelemme pietismia yleensä ja suomalaista herännäisyyttä erityisesti, se saa toisenlaisen valaistuksen kuin se sai edellä. *Itse asiassa juuri herännäisyydessä näkyi ensi kerran kouriintuntuvana talonpoikien ja pikkuporvariston nousu.* Eri-tyisen voimakkaast liikkeessä henki talonpoikien kasvanut omanarvontunto. Körttipuvun kanniskelulla he tietoisesti korostivat säätytunnettaan, demonstroivat ylempien säätyjen siihenastista ylivaltaa vastaan. Täten körttipuku symbolisoi sitä *itsenäistymistä, jota herännäisyys merkitsi itse pääasiassa, siis uskonkäsityksen muodostamisessa.* Herännäisyshän vaati omakohtaista uskonnollista kannanottoa, joka ei tapahtunut ylhäätä ohjatun puhdasoppisen kaavan mukaan. Myös heränneitten seuratoiminnassa korostui kansan kasvanut itsetunto. Seurapuheet tuli pitää istualtaan ja virren sai aloittaa kuka hyvänsä. Sitä paitsi seuroja pidettiin talonpoikaistaloissa, eikä siis enää pelkästään kirkossa ja pappiloissa.

Tiivistäen sanoisi herännäisyyden ja nationalismin suhteesta seuraavaa: *herännäisyys merkitsi mielestäni ensimmäistä vaihetta* siinä ennen muuta talonpoikien mutta myös kaupunkien pikkuporvariston aktivoitumisessa, johon myös kansallisuusaatteen läpimurto myöhemmin perustui. *Fennomania, poliittisen suomalaisuusliike,* merkitsi toista vaihetta tässä prosessissa. Suomalainen talonpoika ja kaupunkien käsityöläinen havahtui siis yhteiskunnassa vaikuttavaksi voimaksi kaksivaiheisessa prosessissa. Tästä syystä ei ole kummeksettavaa, että nämä prosessin osat vihdoinkin sulivat yhteen. Sen ne tekivät siinä vaiheessa, kun uusi väestöryhmä, työväestö, oli havahtunut uudeksi omasta vaikutusvallastaan kamppailevaksi voimaksi niiden entisille nyt jo hiljentyneille taistelusiijoille. Tässä vaiheessa yhteen-sulautuneet herännäisyys ja nationalismi olivat siirtyneet puolustusasemiin poliittisen kentän toiselle laidalle. Ne olivat saaneet omat tavoitteensa läpi ja kokivat pitää saavutuksistaan kiinni.

Lauri Koskenniemi:

Evangelisen liikkeen kulttuurivaikutuksesta

Hiljattain tuli kuluneeksi sata vuotta evangelisen kansanopistotyön uranuurtajan, ro-vasti P.J.I. Kurvisen (1882-1970) syntymästä. Hän oli liikkeen ensimmäisen, vuonna 1918 perustetun kansanopiston johtajana Karkussa yli kolmen vuosikymmenen ajan. Kurvinen oli paitsi selväajatuksinen teologi myös virsirunouden tutkija. Hänen vuonna 1929 julkaisemansa tutkimus Suomalaisen virsirunouden alkuvaiheet oli hyväntasoinen. Kurvinen harrasti kaiken tämän ohessa myös maa- ja metsätaloutta, omistipa hän Karkussa maatilankin. Hänessä maanviljelys yhtyi henkiseen viljelykseen, siis kulttuurin eri alueet liittyivät toisiinsa sopusointuisella tavalla.

Pekka Kurvisen panos kulttuurivaikuttajana kasvoi esiin hänen sukujuuristaan. Hänen isänsä oli tunnettu lähetyssaarnaaja Pietari Kurvinen (1842-1925), jota lienee pidettävä evangelisen liikkeen etevimpänä maallikkosaarnaajana. Hän sepitti hengellisiä lauluja ja julkaisi laajan levikin saaneen laulukirjan Lunastettuina lauluja matkalla Siioniin. Hän harjoitti myös laajaa kustannustoimintaa.

Pietari Kurvisen äidinäiti oli Mateli Kuivalatar eli Magdaleena Kuivalainen (1771-1846) Ilomatsista Koitereen rannoilta. Häneltä Elias Lönnrot sai lähes 100 tunnelma-

runoa, jotka ovat Kantelettaren pääsisältönä. Kuivalatar oli lyyrisen kansanrunoutemme suurin taitaja.

Haluan esitykseni alkuosassa jatkaakin vielä kahdella muulla esimerkillä. Ilomantsista puheen ollen saanen mainita naapuri-pitäjän miehen. Talollinen Pietari Nissinen (1869-1924) viljeli vuosisadan taitteen molemmin puolin Tuupovarassa (Koverossa) Herajärven kylän Lokankiven tilaa. Hän sai Evankeliumiyhdistyksen johtokunnalta kolportööriluvan syksyllä 1906. Sen minkä kotitilan töiltä ehti tämä aloitteikas Pohjois-Karjalan mies kulki puhujanmatkoilla lähi-seurakunnissa ja osin kauempanakin kirjoja myyden. Useimmiten taival taittui kesällä jalkaisin, talvisin hiihtäen. Evankelinen uskonvakaumus, jonka hän oli omaksunut vaikean sairautensa aikana, antoi hänelle uusia näkyjä ja kasvatti pitkäjänteisyyttä. Pysyvä muistomerkkikin hänestä jäi sille seudulle, kun nimenomaan hänen toimestaan nousi rukoushuone pitäjänrajan välittömään läheisyyteen Ilomantsin Marjovaarassa. Nissinen oli sekä lahjakas että valistunut. Hänen vielä elävä tyttärensä on kertonut, että Pietari istui koulunpenkillä vain pari päivää. Koulun opettaja kirjoitti kouluun saapuvalle, mutta kansankoulukurssin hallitsevalle Pietarille oitis kansakoulun

päästökirjan. Nissisestä tulikin seurakuntansa luottamusmies monissa asioissa. Kylän miehet kävivät häneltä apua pyytämässä milloin missäkin asioimistaitoa koskevassa kysymyksessä. Pietari Nissisessä yhtyivät sopusointuisella tavalla kansanmiehen voimakas kulttuuritahto ja aito uskonnollinen vakaumus.

Rakkaan isäni, rovasti Einari Koskenniemmen (1881-1957) tahdon liittää edellä mainittuihin esimerkkeinä esittämiini henkilöihin. Isäni omaksui evankelisen katsomuksen teologisten opintojensa loppuvaiheessa. Hän oli selväpiirteiseen luterilaiseen tunnustukseen pitäytyvä jumaluusoppinut, jonka asenteesta ei puuttunut kriittistä jyrkkyyttä kun niikseen tuli. Nuorena pappina hän toimi kuusi vuotta Japanissa lähetyssaarnaajana. Sinä aikana hänen kiinnostuksensa tähän kaukaiseen idän maahan ja kansaan heräsi. Tämä japanilaiseen kulttuuriin kohdistunut harrastus tuotti toista kymmentä vuotta kotimaahan palaamisen jälkeen myöhäisen hedelmän. Maapallo-nimisessä 1920-luvulla ilmestyneessä maantieteellisessä sarjateoksessa on isäni kirjoittama laaja artikkeli Japanista. Siitä eräs asiantuntija sanoi aikoinaan, että se oli tuon kymmenosaisen teoksen yksi parhaimmista. On syytä mainita, että tässä artikkelissa ei puhuta mitään lähetystyöstä ja kristinuskostakin vain muutamalla rivillä, vaikka maan kansallisia uskontoja selostetaan varsin seikkaperäisesti ja objektiivisuuteen pyrkien. Siinä mielessä isäni artikkeli on huomiota herättävän ”pyyteetön” — niin sanoakseni.

Olen ottanut kolme esimerkkiä evankeeliseen liikkeeseen jäsenyeneistä henkilöistä. Ehkä se ei ole tapahtunut sattumalta. Evankelisuus on sekä kansanliike että eräältä olemuksensa osalta silmiinpistävän selvästi individualistinen yksilöliike. Nämä esittämäni esimerkit voivat valaista liikkeen kulttuuri-vaikutusta eräiltä ehkä tärkeiltä osiltaan.

Esimerkkini Mateli Kuivalattaresta Pekka Kurviseen puhuu nähdäkseni siitä, että profaani kansankulttuuri saattaa hengellisen katsomuksen ja sen synnyttämän liikkeen ilmapiirissä muuntua uskonnolliseksi kuitenkin säilyttäen ainakin osan alkuvaikeisuudestaan. Kalevalaisen laulajan tyttärenpojasta tulee hengellisen liikkeen laulaja, jonka säteilyvaikutus yhteiskuntaan oli varsinkin vuosisadan taitteen tienoilla erityisen suuri. Hänen pojastaan tuli virsirunouden

tutkija ja kristillinen kasvattaja, joka kansansivistysmiehenä on välittänyt hengellisen vakaumuksen läpäisemää sivistysvaikutusta varsin laajalle.

Läpi sukupolvien säilyy tämän ohessa rakkaus maahan ja sen viljelemiseen. Hengellinen liike antaa oman voimansa ja luonteen kulttuurin erimuotoisille ilmauksille.

Esimerkkini Pietari Nissisestä taas osoittaa, että hengellinen katsomus ja siihen liittyvä uskonnollinen toiminta saattavat nivoutua saumattomasti ja säröttömästi inhimillisen kulttuurin monitahoiseen luovaan toimintaan.

Isäni elämäntyön yhtä osa-aluetta koskeva mainintani voi osoittaa sitä, että kulttuurin itenäiset alueet voivat sellaisinaan, sulautumatta toisiinsa, elää koko elämän keskusta hallitsevan uskonnollisen katsomuksen rinnalla. Se, että isäni ei käyttänyt mainittua artikkelia hänelle muuten korvaamattoman tärkeän lähetystyön propagoimiseksi, osoittaa tämän mahdolliseksi.

Ehkä edellä on tullut mainituksi joitakin varteen otettavia piirteitä evankelisen liikkeen kulttuurivaikutuksesta. Jatkan yrittämällä yleisellä tasolla kuvata jotakin luonteenomaisista evankelisesta liikkeessä aikamme näkökulmasta.

Evankelisessa liikkeessä on havaittavissa kaksi vaikuttavaa piirrettä rinnakkain.

Toinen on voimakas uskonopillinen korostus. Sitä voidaan sanoa uskonnolliseksi konservatiivisuudeksi. Se on saanut ilmauksensa dogmaattisiin perusteisiin pyrkivänä opetusena, josta ei aina kirkkokriittinen piirrekään ole puuttunut. Liikkeessä vaikuttaa yhä edelleen huomattavan runsas tältä pohjalta nouseva uskonnollinen julistus. Muistettakoon tässä yhteydessä liikkeen ensimmäisen miehen F.G. Hedbergin perusteelliset apologeettiset teokset 1840-luvun lopulla ja liikkeen piirissä puoli vuosisataa myöhemmin käydyt poleemiset dogmaattiset keskustelut päivälehdissä. Niistä ei ollut loppua tulla. Mutta toisaalta evankelinen kansa on herkeämättä niin kuunnellut kuin luenutkin, väsymättä, sukupolvesta toiseen.

Toisena peruspiirteenä olisi mainittava suuri, oikeastaan hämmästyttävänkin suuri toiminnallinen vapaamielisyys ja ennakkoluulottomuus. Liikkeen voimakas organisoituminen 1870-luvulta lähtien on sinänsä tästä osoituksena. Mutta vielä seikkaperäisemmin toiminnallista liberalismia osoittaa modernien työtapojen ennakkoluuloton omaksuminen. Ns.

kolportöörien toiminta sinänsä oli sitä viime vuosisadalla. Laajasti tunnetuksi tulleet kesäiset evankeliumijuhlat olivat maallisten kansanjuhlien jäljittelyä. Keskitetty rukoushuonejärjestelmä lainattiin Tanskasta. Muitakin esimerkkejä voitaisiin ottaa. Se, että liike alkuajoina muita herätysliikkeitä mahdollisesti enemmän sai jalansijaa kaupungeissa ja siellä sosiaalisista sidonnaisuuksista keskimääräistä vapaamman käsityöläistön piirissä, ehkä osaltaan vaikutti tällaiseen kehitykseen.

Luonnollisesti liikkeessä kulkivat perintönä maailmaa vierovan pietisminkin juonteet. Näyttää kuitenkin siltä, että voimakkaasti korostetun objektiivisen, kaikkia koskevan evankeliumin julistaminen sijoitui luontevasti sopusointuun perinteitä särkevien, osittain loukkaaviksi koettujenkin modernien toimintatapojen kanssa. Ilman tällaista avonaisuutta konservatiivinen julistus olisi ehkä silloin jäänyt umpioon.

Edellä mainituista näkökulmista tarkastelen vielä kahta osa-aluetta.

Kirjojen ja lehtien kustantaminen ja levittäminen oli ja on vieläkin Evankeliiyhdistyksen keskeinen toiminnan muoto. Onhan esimerkiksi liikkeen piirissä ilmestynyt aikojen kuluessa yhteensä 50 eri aikakauslehteä, mikä voi olla hyvä mainita aikakauslehdistön 200-vuotisjuhlan tuntumassa. Liikkeen pääjulkaisu Sanansaattaja / Sändebudet Lähetysseuramien jälkeen maan vanhin kristillinen lehti, joka ilmestyy 107. vuottansa. Pitkän ajan Evankeliumiyhdistys oli maassamme ei ainoastaan suurin Lutherin kirjojen, vaan yleensäkin suurin uskonnollisen kirjallisuuden kustantaja. Pidän eräänä ennakkoluulottomuuden piirteenä sitä, että yhdistys otti jo varhain julkaistakseen uskonnollista kertomuskirjallisuutta, jopa ns. romaaneja. Tämä tapahtui aikana, jolloin muissa herätysliikkeissä — ehkä osittain herännäisyyttä lukuunottamatta — tällaista kirjallisuuden lajia vieroksuttiin. Evankelisen liikkeen tunnetuin kirjailija Hanna Regnell-Rauta saattoi jo edellä kansalaissodan kirjoittaa varsin epäsovinnaisen avioliittoromaanin, julkaisten sen tosin WSOY:n kutannuksella.

Vielä esimerkki uusien kirjallisten ilmaisumuotojen sallimisesta ja vapaasta käyttöön ottamisesta. Vuonna 1900 alkoivat ylioppilas Aapeli Raunio ja kansakoulunopettaja Akseli Korpinen omaan lukuunsa kustantaa ja levittää Talvikukkaa-nimistä joululehteä. He ottivat käyttöön uskonnollisessa aikakauslehdis-

tössä silloin harvinaisia, ehkä aivan tuntemattomakin uusia toimitusperiaatteita. Lehdessä oli hartauskirjoitusten ohessa runsaasti kertomuksia, jotka oli kuvitettu jopa sarjakuvamaisesti. Lehti oli suurikokoinen ja kansi värikäs. Esimerkiksi vuonna 1900 sitä myytiin 15.000 kappaletta. Myöhemmin Evankeliumiyhdistys osti sen ja julkaisee sitä jatkuvasti.

Evankeliumiyhdistys ryhtyi vuonna 1907 julkaisemaan Nuorison Ystävä-nimistä aikakauslehteä, jossa noudatettiin hyvin samantapaista modernia toimitustapaa: uskonnollisten kirjoitelmien ohella lehdessä oli runsas kuvitus, ajan oloon varmaan hyvin kiehtovia ja jännittäviä kertomuksia, toiminnan kuvauksia ja muuta siihen verrattavaa. Näin siis aikana, jolloin uskonnollinen lehdistö ainakin kirkon piirissä noudatti vanhaa perinteistä toimitustapaa. On kyllä syytä mainita, että Yhdistyksen pääjulkaisu Sanansaattaja pysytteli jatkuvasti tuolla vanhalla perinteisellä linjalla.

Musiikkiin suhtautumisestani tässä yhteydessä muutama näkökohta periaatteelliselta kannalta. Tunnettuahan on, että evankelisessa liikkeessä omaksuttiin — ainakin osittain — myönteinen asenne vierasperäisiin, koraalilaulusta poikkeaviin laulusävelmiin. Näyttääpä siltä, että ennakkoluulottomuutta on riittänyt niinkuin sanonta kuuluu kansan syviä rivejä myöten. Laulujen sävelmät saattoivat jyrkästi poiketa perinteisestä virrenveisuusta. Ja edelleen: torvisoittokuntia perustettiin ja hiukan myöhemmin suotiin jopa kitaralle sija liikkeen toiminnassa. Aikana, jolloin muissa herätysliikkeissä ei tällaista voitu ajatellakaan, evankelisuudessa ei sille näkynyt olevan estettä. Tämä on sanottava todeten eikä tietenkään arvostuksena. Ja tullaksemme aivan näihin päiviin: evankelisessa liikkeessä ns. uudenaikainen gospel-musiikki on omaksuttu tavalla, joka eri tahoilla on herättänyt hämmennystä. Sitä samaa hämmennystä tunnetaan tosin osittain myös liikkeen omassa keskuudessa. Oli miten oli, tässä näkyy eri osa-alueilla melko selvästi todennettavissa oleva piirre. Sanoman sallitaan etsivän itselleen toisinaan yllättävänkin vapaita muotoja. Mutta sanomasta halutaan pitää kiinni.

Nämä esimerkit olen ottanut pyrkiessäni osoittamaan, että evankelisessa liikkeessä pyrkimys tunnustukselliseen konservatiivisuuteen ja toiminnallinen vapaamielisyys näyttäivät ainakin pääasiallisesti muodostavan ehjän kokonaisuuden. Ja ehkä juuri tässä piilee evankelisen liikkeen mahdollisuudet heijastaa

omaa katsomustaan ja liikkeen hengellistä voimaa myös oman piirinsä ulkopuolelle.

Yksi herätysliikkeiden sivistyksellisen valvetuneisuuden piirteistä on oman liikkeen historian kirjoittaminen. Kirkkohistoriian kirjoituksen vaiheet ovat tuoneet näkyviin monia motiiveja. Kuinka monet ovatkaan intoutuneet kirjoittamaan Jumalan valtakunnan historiaa omasta perspektiivistään! On näissä yhteyksissä syytä tarkastella myös kirkkomme herätysliikkeitä.

Mitä evankeliseen liikkeeseen tulee, sen vaiheiden kirjaan panossa on nähtävissä oma selvä linjansa, jossa ainakin pääpiirteissään voitaneen todeta tietty pyrkimys objektiiviseen tarkasteluun ja todelliseen tutkimukseen. Vuodesta 1909 alkaen Evankeliumiyhdistyksen johtokuntaa tämä kysymys on askarruttanut. Vuosi vuodelta historian kirjoittaminen koetettiin saada vireille. Pohjatöinä järjestettiin arkisto, ensi sijaisesti F.G. Hedbergin arkisto, tohtori Martti Ruuthin asiantuntemuksella. Varsinainen kirkkohistoriallinen työ alkoi tohtori Lauri Takalan kolmiosaisesta alkuaikojen historiasta ja on sittemmin jatkunut. Mutta sivistysharrastuksesta on lisäksi kertomassa tämän lisäksi pari seikkaa, joihin lyhyesti vain viittaatan. Viime vuosisadan lopulta lähtien on julkaistu Kotimatalla / Hemät -nimistä vuosikirjaa, joita tähän mennessä on toimitettu kummallakin kielellä 86 vuosikirjaa, yhteensä 172 nidettä. Sivistyshistoriallisesti keskeisenä aineksena niissä on pitkä sarja evankelisen liikkeen henkilöiden elämäkuvauksia, yhteensä 583. Tämän lisäksi vuosikirjoissa on suuri määrä muita kirkkohistoriallisia esityksiä ja arvokasta lähdemateriaalia. Evankeliumiyhdistyksen 25-, 50- ja 100-vuotisjuhla-julkaisut on syytä myös mainita. Näiden lisäksi on kenttätasolla toimitettu julkisuuteen suuri määrä paikallishistoriallisia julkaisuja, joiden taso luonnollisesti vaihtelee. Sellaisinaan ne kuitenkin puhuvat varsin laajasta ja syvästä kulttuurivaikutuksesta.

Yhdessä herännäisyyden, osittain myös muiden kirkkomme herätysliikkeiden kanssa evankelinen liike on kyntänyt syvän vaon vapaan kansansivistystyön saralla. Kun alkua oli kuten sanottu vuonna 1918 pantu, jatkoa seurasi niin, että 1920-luvulla perustettiin neljä, 1930-luvulla yksi, mutta sitten 1940-luvulla seitsemän, siis yhteensä 13 evankelistaa kansanopistoa, joista kaksi ruotsinkielistä. Yhden toiminta loppui melkein alkuvaiheessaan.

Kansanopistojen perustamisen motiivi on

kaikissa herätysliikkeissä epäilemättä ollut huoli kristillisestä nuorisonkasvatuksesta. Mauno Rosendal oli vuonna 1894 Hengellisessä Kuukauslehdessä esittänyt silloin alkuvaiheessaan olevan kansanopistolaitoksen hengestä oman epäilyksensä. Mutta jo kolme vuotta aikaisemmin Evankeliumiyhdistyksen Kotimatalla / Hemåt -julkaisussa kansanopistoa koskeva artikkeli, jossa hahmotellaan, kaiketi ensimmäisen kerran julkisuudessa selkeä kuva kansanopistosta, jossa kristillinen henki läpäisee kasvatustyön. Huomattavaa on, että tämä ei artikkelissa merkitse sitä, että olisi ajateltu jonkinlaista raamattuopiston kaltaista koulumuotoa.

Otaksuttavasti evankelisten kansanopistojen periaatteet ovat olleet nimenomaan tällaiset. Tehtäväksi on nähty ohjata nuoria elämän erilaisiin tehtäviin antamalla heille kristillisen elämäntarkoituksen aineksia. Sen mukaan kuin itse kansanopistotyössä mukana oleena voin päätellä, uskonnollista painostusta evankelisissa opistoissa ei ole esiintynyt. Nykyisissä olosuhteissa on päinvastoin voitu todeta, että taustayhteisön siis evankelisen

liikkeen aktiivinen vaikutus näissä opistoissa on toisinaan ollut melko pieni.

Voitaneen sanoa, että joka tapauksessa evankelinen liike on kansanopistojensa välityksellä säteillyt ulospäin vaikutusta, jossa julkisen vallan asettamat pedagogiset ja opetusselliset normit on voitu toteuttaa, mutta samalla on voitu antaa oppilaille, joiden enemmistö on liikkeen ulkopuolista, kristillisen elämäntarkoituksen aineksia.

Kysymys minkä tahansa herätysliikkeen kulttuurivaikutuksesta on vaikea ja monitahoinen. Itse asiassa kaikki inhimillinen toiminta, myös hengellisen liikkeen elämän ilmaukset ovat kulttuuritapahtumaa. Näyttää siltä, että kulttuurin käsite meidän päivinäme on entisestäänkin laajenemassa, jopa siinä määrin, että koko käsite on vaarassa karata käsistä. Ymmärrän kuitenkin niin, että kulttuurivaikutuksella kysymyksessä olevassa teemassa voidaan tarkoittaa kullekin herätysliikkeelle ominaisia piirteitä, jotka juuri sellaisinaan ovat säteileet laajastikin liikkeestä ulospäin. Vaikeata vain on tällaisten vaikutusten todentaminen ja tarkentaminen.

Usein saattaa olla kysymys asianomaisen liikkeen edustajien subjektiivisesta näkemyksestä, jota siivittää oman herätysliikkeen ihailu ja siihen kohdistuva rakkaus. Siksi kaikki,

minkä herätysliikkeen edustajat, jopa tutkijatkin näistä kysymyksistä esittävät, on luonnollisesti alistettava kriittisen tarkastelun alaiseksi.

Kullakin liikkeellä on oma leimansa, etten sanoisi "henkensä". Evankelinen liike on kuten sanottu mielestäni ainakin eräiltä osin vahvasti individualistinen yksilöliike. Poikkeuksellisen runsas liikkeen lehdistö uskonnollisen sanoman levittämisen välineenä puhuu tästä omaa kieltänsä. Pyrkimys opilliseen selkeyteen, Raamatun sisällön jatkuva tutkiminen ja kiinteä halu pitäytyä luterilaiseen tunnustukseen ovat liikkeelle luonteenomaisia. Lutherin kirjojen levittäminen on ollut keskeistä. Evankelisuus ei ole synnyttänyt monia sanataiteen edustajia. Muutkaan taiteen alat eivät ole rikkaasti edustettuja musiikkia lukuunottamatta. Siksi kai evankelisuus ei ole juuri lainkaan innoittanut ulkopuolisia luovan taiteen edustajia. Paavo Ruotsalainen on noussut maailman maineeseen elämäntarkoituksensa ja ooppe-
ran siivin. Laestadiuksestakin on yritetty tehdä taiteellisen kuvauksen kohdetta samoilla linjoilla. Evankelisen liikkeen luonne ei tule, mikäli tajuan, milloinkaan inspiroimaan ketään tällaiseen.

Mutta kulttuurivaikutuksen tiedot ovat monet.

Ahti Kuorikoski:

Evangelisen herätysliikkeen vaikutus musiikkikulttuuriimme

Evangelisen liikkeen kuten maamme muidenkin herätysliikkeiden ensisijainen ja tärkein tehtävä on julistaa Jumalan Valtakuntaa, sanomaa pelastuksesta, joka Jeesuksessa Kristuksessa on tullut ihmiskunnalle.

Tässä työssä herätysliikkeet ja niin myös evangelinen herätysliike aina vaikuttaa alueitensa olemassa olevaan kulttuurikonaisuuteen, lisäten ja laajentaen sitä sekä kehittäen sen tasoa, tai sitten päinvastoin, jarruttaen kulttuurikehitystä ahtailla ja rajoittuneilla näkemyksillään.

Evangelisessa herätysliikkeessä on sen perustamisesta lähtien musiikki ymmärretty arvokkaana Jumalan lahjana ja musiikkityöhön on suhtauduttu poikkeuksellisen innokkaasti verrattuna muihin maamme herätysliikkeisiin. Pienenä yksityiskohtana mainittakoon, että evangelisen liikkeen perustaja Fredrik Gabriel Hedberg innokkaana musiikin ystävänä omisti kotiurut 1840-luvulla, mikä oli perin harvinaista siihen aikaan, joskin se on harvinaista vielä nykyäänkin.

Evangelinen liike on perinteisesti iloisesti ja paljon laulava herätysliike. Evangelisten oma laulukirja Siionin Kannel ei ole pajuissa riippuva kannel, vaan runsaassa käytössä oleva.

Evangelisten laulavaisuudesta minulla on

paljon omakohtaisia kokemuksia lapsuuden ja nuoruuden ajalta kotipitäjästäni Kaustiselta. Siellä laulaminen oli asia joka poikkeuksetta liittyi ihmisten kokoontumisiin, olipa kysymyksessä perheiden väliset vierailut, kutsut, juhlat, jopa kylän nuorisoa saattoi kokoontua "Kannelta" laulamaan ihan vain sattumalta ja epävirallisesti. Oma lukunsa olivat sitten seurat ja hartaustilaisuudet, laulut kaikuiivat voimakkaina ja ryhdikkäinä, miehetkin lauloivat, itseasiassa laulua ei jätetty naisten varaan ja vastuulle.

Hyvää laulua edesauttoi määrätietoinen laulun johtaminen. Kokoonnuttaessa yhteen oli tärkeä huolehtia siitä, että laulunjohtaja tai johtajat olivat paikalla. Laulua säestettiin joko pianolla tai harmoonilla. Jos seurapaikasta sellainen puuttui, se haettiin lainaksi naapurista. Laulut eivät olleet vain johdattamassa puheesta toiseen, vaan niillä oli monta kertaa itsenäinen asema, saatettiin laulaa useita lauluja peräkkäin ja opeteltiin oudoimpia lauluja jne.

Tällainen yhteislaulusta huolehtiminen on yleinen piirre evangelisessa liikkeessä, ja juuri tämä luonut pohjan laajamittaiselle evangeliselle musiikkityölle ja sillä on ollut huomattava merkitys kansalaistemme laulutaidon ja laulutuntemuksen kehittämisessä yleensäkin.

Hyvä yhteislaulu herätti kuorotoiminnan. Ja kuoromusiikin, nimenomaan hengellisen kuoromusiikin parissa evankelinen herätysliike on tehnyt uraa uurtavaa työtä koko maata ajatellen.

Evangelisen liikkeen kuorotoiminnasta ja sen alkamisesta ei ole tehty tarkkaa tutkimusta eikä kuorotoiminnan laajuutta ole sillä tavalla kartoitettu kuin esim. kirkkokuorotoiminnasta on tehty. Mutta niin paljon tiedämme, että kun v. 1911 maassamme oli kirkkokuoroja 18, niin evankeliset kuorot viettivät ensimmäisiä valtakunnallisia laulujuhlia Helsingissä. Ja kun Ev. yhdistyksen Helsingin kuoro perustettiin v. 1833 niin vasta lähes 30 vuotta myöhemmin perustettiin Helsingin ensimmäinen kirkkokuoro Kallion kirkkokuoro v. 1911.

Evankeliset laulujuhlat jatkuivat ja laajenivat tiiviissä tahdissa. Kun ensimmäisille laulujuhlille osallistui 8 kuoroa, niin esim. kolmansille, jotka pidettiin v. 1915 osallistui jo 18 kuoroa.

Evankelisia laulujuhlia ehdittiin viettää kaikkiaan 7 kertaa ennenkuin ensimmäiset seurakunnallisten kirkkokuorojen laulujuhlat saatiin aikaan. Se tapahtui v. 1928.

Sanansaattaja-lehden kirjoituksesta v. 1911 käy ilmi, että ensimmäiset laulujuhlat vietettiin ev. yhdistyksen vuosijuhlien yhteydessä. Lehdessä kirjoitettiin näin: "Evangelisen nuorison keskuudessa hengellisen laulun harrastus on suuresti elpynyt. Tälle juhlalle oli kokonaisia laulukuoroja saapunut eri seuduilta. Suuria laulajaisia pantiin toimeen tirehtööri Emil Sivorin johdolla, ja ne onnistuivat tavalla, joka antaa hyviä toiveita tulevaisuuteen nähden". Näin sanansaattaja v. 1911.

V. 1913 laulujuhlista kirjoittaa jo Kotimaalehtikin kesäkuun 30 p:nä ilmestyneessä numerossaan: "Kun nämä laulujuhlat olivat ensimmäisiä laatuaan, niin sekä uteliaisuudella että vähäisellä jännityksellä odotti kuorojen yhteisesityksiä. Merkitsihän yrityksen mahdollinen onnistuminen uuden toimintamuodon vakaantumista työmaalla.

Yhteisiin laulujuhlisiin valmistautumista varten saavat yhdistysten ja seurakuntien kuorot tehdä tavallista tunnollisempaa työtä ja ajatus uusien kuorojen perustamisesta tai entisten kohentamisesta leviää laajemmallekin. Ei ole suinkaan vähäksi arvostettava se virkistävä lisä, minkä tämä tuottaa ja tuottaisi yhdistys- ja — kuten tekisi mieleemme ennustaa — seurakuntaelämälle maassamme, varsinkin jos aate

leviäisi yleiseksi ja vielä kerran saataisiin nähdä ryhdyttävän valmistuksiin seurakunnallistenkin kuorojen yhteisiä laulujuhlia varten. Eikä silloin kiellettäisi ev. yhdistyksen nuorisoliitolta sille tuottamaa kunniaa". Näin kotimaan musiikkikriitikko lähes 70 v. sitten, ja arvioinnin yksityiskohdista käy ilmi, että näidenkin musiikkijuhlien yleisjohtajana toimi Emil Sivori.

On selvää, että evanlisten kuorojen vilkas, laaja ja määrätietoinen toiminta tarvitsi hengellistä kuoro-ohjelmistoa, ja kun sitä ei näihin vuosisadan vaihteen aikoihin toiminut ja kustantanut kukaan, lukuunottamatta Kansanvalistusseuran satunnaisia hengellisten kuorolaulujen kustatamia muun kuoromateriaalin joukossa, ryhtyi Ev. yhdistys toiseen suureen kulttuuritekkoon musiikin alalla. Se ryhtyi kustantamaan hengellistä kuoromusiikkia. V. 1915 ilmestyi ensimmäinen vihko laajasta kuorosarjasta "Siionin Sävelmiä". Sarjan laajuudesta kertoo, että viime vuonna 1981, ilmestyi sarjan toistaiseksi viimeinen vihkonen sarjanumeroltaan 50. Mitään vastaavan laajuista hengellisen musiikin kuorojulkaisusarjaa ei maassamme ole julkaistu. Tämä kyseinen sarja sisältää satoja pienimuotoisia kuorolauluja sekä koti- että ulkomaisilta säveltäjiltä. Mutta joukossa on myös esim. J.S. Bachin kantaatteja käännettyinä Suomen kielelle, kulttuuriteko sekin, sekä mm. Mozartin ja Glucin laajempimuotoisia teoksia. Toinen huomattava nuottikustannus Ev. yhdistykseltä on prof. Ilmari Krohnin säveltämä Psaltari. Kaikki Psalmin kirjan Psalmiä itsenäisinä sävellyksinä esilaulajan, kuoron ja urkujen esitettäväksi. Tälle ainutlaatuiselle kokoelmalle ei taida löytyä vastaavaa koko maailmasta.

Näiden laajojen kustannusten lisäksi Ev. yhdistys on kustantanut huomattavan määrän hengellisiä yksinlauluja, lastenlauluja jne.

Tässä yhteydessä on syytä korostaa, että kirkollinen nuottikustannustoiminta alkoi v. 1924, siis lähes 10 v. myöhemmin, joten evangelisen liikkeen edelläkävijän asema on kiistaton tässäkin musiikkikulttuurimme liittyvässä asiassa.

On varmasti syytä mainita evankelisten laulukirjasta Siionin Kanteleesta joitakin asioita. Kanteleesta ilmestyi 4-ääninen nuottipainos jo 1880-luvun alussa. Useat laulut olivat sovitetut kuorolle laulettaviksi ja sellaisen laulun päällä luki: "kuorolaulu". Kanteleen säveltä-

säveltäjien runsaus, uskallan väittää, että missään toisessa hengellisessä laulukirjassa ei ole ainakaan useampia suomalaisia säveltäjäniimiä kuin Siionin Kanteleessa. Esim. Ilmari Hannikainen, Martti Hela, Lauri Ikonen, Onni Karte, Arvo Karvonen, Heikki Klemetti, Yrjö Kilpinen, Ilmari Krohn, Otto Kotilainen, Armas Maasalo, Leevi Madetoja, Erkki Melartin, Oskari Merikanto, Mikael Nyberg ja Jean Sibelius, nämä huomatuimmat mainittakseen.

Nuottikustannusten lisäksi Ev. yhdistys on kustantanut myös musiikkiaänitteitä 1960-luvulta alkaen. Näiltä levyiltä ja kaseteilta löytyy hengellistä musiikkia gospelmusiikista taidemusiikkiin, yksinlaulajasta kuoroesityksiin.

Kun puhutaan evankelisen liikkeen vaikutuksesta musiikkielämään ei saa unohtaa erästä aluetta, jossa taas näkyy uraa uurtavia piirteitä, nimittäin työ opiskelijain parissa. Evankelisen Ylioppilasliiton (EYL) lienee maamme ensimmäinen hengellinen ylioppilaskuoro joka syntyi oikeastaan jo ennen kuin EYL perustettiin, runsaat 50 vuotta sitten.

Vielä on mainittava uusi tulokas evankelisen herätysliikkeen musiikkityössä nim. tänä vuonna 10 kertaa kokoontuneet Evankeliset Musiikkimessut. Nämä vuotuiset, kolmipäiväiset hengellisen nuorisomusiikin katselmukset tarjoavat maassamme ainutlaatuisen foorumin nuorten hengellisen musiikin harrastajille sekä esittäjien että kuulijain tasolla. Musiikkimessut ovat Gospel-tyylisen musiikin lisäksi tarjonneet kuultavaksi myös ns. kirkollista taidemusiikkia, ja

tätä osuutta ollaan tulevaisuudessa lisäämässä, lupaavat Messujen järjestäjät.

Näiden erilaisten suurten kokonaisuuksien lisäksi joilla evankelinen liike on vaikuttanut koko maamme hengelliseen musiikkielämään ja sen kehitykseen on mainittava vielä eräs alue jonka vaikutus ei sekään suinkaan ole vähäinen, nim. yksityiset musiikkitaiteilijat ja ammattilaiset, jotka ovat ensimmäiset musiikkivaikutteensa ja sitten rakkauden ja innostuksen musiikkiin saaneet laulavassa evankelisessa kodissa ja kasvuympäristössä.

Olen nyt kertonut teille pääkohtia evankelisen liikkeen työstä musiikin saralla. On varmasti paljon mielenkiintoisia ja tärkeitä yksityiskohtia jotka ovat jääneet mainitsematta. Jätän teidän pohdittavaksenne, onko evankelinen liike vaikuttanut julistustyönsä ohella ja sen siunauksena maamme kulttuuriin. Olen kertonut näitä asioita myös siksi, että näistä, monta kertaa niin perustavaa laatua olevista saavutuksista ei voi saada minkäänlaista tietoa esim. Otavan "isosta" musiikintietosanakirjasta enempää kuin muistakaan musiikin tietolähteistä.

Evankelinen liike ei musiikillisia almuja ja kaessaan ole soitattanut torvea enempää etu- kuin jälkikäteenkään.

Toivoa sopii, että evankelisen herätysliikkeen musiikkityö saa aikanaan sille kuuluvan arvon myös ns. kulttuuritahojen sisällä. Sen arvon, jota Kotimaa-lehden kriitikko piti itsestään selvänä kirjoittaessaan laulujuhla-arvostelunsa lähes 70 vuotta sitten.

Raimo Lehti:

Tieteiden vallankumous II Kohti mekanistista maailmankuvaa

Prof. Raimo Lehden esitelmän ensimmäinen osa Maakeskisyydestä aurinkokeskisyyteen julkaistiin Katsauksen edellisessä numerossa.

Tämän artikkelin edellisessä osassa kuvailtiin, miten "tähtitieteellisen vallankumouksen" keskushenkilöt yrittivät sovittaa yhteen aurinkokeskeistä tähtitiedettä ja vanhoja teemoja ihmistä varten harmoniseksi kokonaisuudeksi rakennetusta tai sellaista kohti pyrkivästä maailmasta. 1600-luvun kosmologiseen ajatteluun vaikutti muunkinlaisia virtauksia. Jo Galilein varhaisimmasta *De Motu* -dialogista asti on hänen kosmologisessa ajattelussaan nähtävissä piirre, jota ei edellisessä osassa kommentoida. Hän pyrkii palauttamaan luonnonolioiden ja -ilmiöiden moninaisuuden yksinkertaisten, vailla erityisiä kvaliteetteja olevien "perimmäisesti todellisten" olioiden, atomien, geometrisiin ja liikeopillisiin kombinaatioihin. Neljää alkuainetta hän ei Aristoteleen tavoin pidä itsenäisinä, kvalitatiivisesti muuksi redusoitumattomina perussuureina, vaan saman materian eri tiheyttä olevina ilmenemismuotoina. Tällainen "palauttava" ajattelutapa, reduktionismi, on yksi uuden ajan luonnontieteen perusteemoja.

Karteesiolainen kosmogonia

"Reduktionistisen" tai myös mekanistisen ajatussuunnan vaikutusvaltaisin edustaja 1600-luvulla oli ranskalainen filosofi, mate-

maatikko ja fyysikko René Descartes (1596-1650). Hän ei tosin ollut atomisti, vaan hie-
man merkkilliseltä tuntuvalla tavalla suoras-
taan identifioi jatkuvasti jakautuneen materi-
an ja ulottuvuuden sinänsä. (Useita seuraa-
vassa esitettyjä katkelmia on vaikea saada tä-
män ajatuksen kanssa yhteensopiviksi). Si-
vuutamme tämän, ja keskitymme kuvaile-
maan hänen näkemyksiään maailman synnys-
tä. Hän on ensimmäinen uuden ajan
luonnonfilosofi-tiedemies, joka on tehnyt va-
kavan yrityksen maailman synnyn ja ajallisen
kehityksen kuvaamiseksi fysikaalisten lakien
hallitsemana tapahtumana. Näin tehdessään
hänellä on yhtymäkohtia esisokratelaisiin
luonnonfilosofeihin.

Kosmologiset ja fysikaaliset näkemyksen-
sä Descartes kokosi vuosina 1629-1633 teok-
seen "*Le Monde ou Traité de la Lumière*".
Teosta ei julkaistu; sen pääosat on sisälly-
tetty hänen myöhempiin teoksiinsa. Katkel-
mia hänen kosmologiastaan löytyy vuonna
1637 julkaistusta teoksesta "*Discours de la
Méthode*" ("Metodin esitys"; suomennok-
sia (3) s. 25-99 ja (4) s. 7-67), ja yleisesitys
Descartesin luonnonfilosofisesta pääteok-
sesta "*Principia Philosophiae*" (1644).

Descartesin fysiikan perusideoista riittä-
köön seuraava luonnehdinta:

— ainoa kappaleiden fysikaalisesti todelli-
nen ominaisuus on niiden ulottuvuus,

- ainoa tapa, millä kappaleet vaikuttavat toisiinsa on paine ja törmäys,
- kaikki havaittavat luonnonilmiöt, tapahtumat ja fysikaaliset kvaliteetit voidaan palauttaa edellä mainittuihin fysikaalisiin realiteetteihin,
- liike voidaan määritellä vain kappaleen liikkeenä sitä ympäröivän materian suhteen.

Descartes kuvailee teoksissaan, miten maailma olisi saattanut syntyä. Hän suhtautuu kuitenkin traditionaalisen raamatullisen maailmansyntyteorian kannattajiin suurella varovaisuudella, ja tämän takia kirjoittaa ((3) s. 65-66; vrt. (4) s. 41-42, (7) s. 20-21).

”Verhotakseni kevyesti kaikki nämä seikat ja voidakseni vapaammin lausua mielipiteeni niistä, tarvitsematta hyväksyä tai hylätä oppineiden vakautuneita mielipiteitä, päätin jättää tämän todellisen maailman kokonaan heidän väittelyjensä alaiseksi ja puhua ainoastaan siitä, mikä tapahtuisi vallan uudessa maailmassa, jos Jumala jossakin paikassa avaruutta loisi tarpeeksi ainetta muodostaakseen sellaisen, jos hän eri tavalla ja ilman järjestystä panisi tämän aineen liikkeelle, niin että siitä syntyisi niin sekava kaaos kuin runoilijat suinkin voivat kuvitella, ja jos hän vielä lisäksi tälle luonnolle soisi ainoastaan tavallisen apunsa ja antaisi sen toimia määrättyjen lakiansa mukaisesti. - - -

Sitten selitin, miten suurimman osan tämän kaaoksen ainetta näiden lakien mukaisesti täytyisi asettua sekä järjestyä siten, että se muodostuisi meidän taivaanavarauuden kaltaiseksi, kuinka osan tätä ainetta täytyisi muodostaa maapallo, osan kierto- ja pyrstötähtiä. - - -

Lisäsin tähän useita huomautuksia näiden avaruuksien ja näiden tähtien laadusta, asemasta, liikkeistä ja eri ominaisuuksista, joten luulin tarpeeksi osoittaneeni, että kaikki tässä maailmassa välttämättömästi on tai ainakin voi olla samanlaista kuin kuvittelemassani maailmassa, jota selitin.”

On ilmeisesti katsottava, että Descartes piti esitystään maailman synnystä todellisuutta vastaavana, vaikka hän varovaisuussyistä kätkeyti sen kuvitelman verhoon. Tästä asiasta hän jatkaa ((3) s. 67-68, vrt. (4) s. 53, (7) s. 21):

”Kuitenkaan en kaikista näistä seikoista tahtonut tehdä sitä johtopäätöstä, että tämä maailma on luotu sillä tavoin kuin olen esittänyt; sillä on paljon todenmukaisempaa,

että Jumala on alusta pitäen tehnyt sen sellaiseksi, kuin sen piti olla. On näet varmaa, ja se on teologien yleensä hyväksymä mielipide, että se toiminta, jonka avulla Jumala nyt ylläpitää maailmaa, on vallan sama kuin se, jonka kautta hän sen loi. Joll’ei Hän alussa olisi antanut sille muuta muotoa kuin kaaoksen, mutta kuitenkin asetettuaan luonnonlait olisi myöntänyt sille apunsa, jotta se olisi saanut kehittyä tavalliseen suuntaansa, voimme kuitenkin vähentämättä luomisen ihmettä uskoa, että kaikki puhtaasti aineelliset seikat yksistään sen kautta olisivat voineet aikojen kuluessa muuttua sellaisiksi kuin ne nyt ovat. Ja niiden luontoa on paljon helpompi ymmärtää, jos olettamme niiden vähitellen näin syntyneen, kuin jos ajattelemme niiden olevan heti valmiina luodut.”

Esittäessään *Principia Philosophiae* -teoksessaan yksityiskohtaisen yrityksen aurinkokunnan nykyisen tilan ja syntyprosessin mekaaniseksi selittämiseksi Descartes edelleenkin kokee luomisen problemiin koskemisen uskalletuksi. Heti alkuun hän muistuttaa lukijoita, että Jumalan tarkoitukset ovat ihmiselle tutkimattomia, emmekä voi kuvitella ymmärtävämme, minkä päämäärän Hän luomisessa asetti itselleen ((7) s. 168).

Descartesin mukaan maailma on rajaton ja materian tasaisesti täyttämä. Emme tiedä materian alkuperäistä liiketilaa, mutta voimme olettaa Jumalan alussa jakaneen materian osiin, jotka pyörivät omien keskuksiensa ja toisten keskuksien ympäri. Pyöriessään materia jauhautui yhä hienommaksi, kunnes se jakautui kolmea eri ”hiukkaskokoa” edustavaan osaan. Hienoimmat ja herkkäliikkeisimmät osat muodostavat Auringon ja muut kiintotähdet, suuremmat pyöreät osat muodostavat taivaankappaleiden välisen avaruuden, karkeimmat ja hitaammin liikkuvat osat muodostavat Maan ja planeetat. Nämä vastaavat Descartesin jo ”Le Monde” -kirjoituksessa määrittelemiä kolmea elementtiä: tulta, ilmaa ja maata ((7) s. 170-173, (1) s. 45-46).

Maailma jakautuu pyörteisiin, joiden keskellä sijaitsee ”tulielementin” muodostama Auringon kaltainen kappale. Descartes ei yksityiskohtaisesti selosta pyörteiden liikenopeuksia eikä geometriaa, joten hän ei myöskään anna minkäänlaista tähtitieteen vaatimaa planeettaliikkeiden kvantitatiivis-

ta teoriaa. Sen sijaan hän esittää lavean spekulatiivisen kuvailun materian liikkumisesta pyörteen sisällä ja siirtymisestä pyörteestä toiseen. Lähinnä keskusta oleva osa pyörii etäämpänä olevaa osaa nopeammin; tämä selittää kvalitatiivisesti lähempänä Aurinkoa sijaitsevien planeettojen suuremman nopeuden ((7) s. 173-175, (1) s. 46-48).

Descartes kuvailee seuraavaksi, miten "toisen materian" pallonmuotoisten osasten väliin jäänyt "ensimmäinen materia" vääntyy koukkuisiksi osiksi, jotka vajoavat pyörteen keskelle. Täällä ne kiehuvat keskellä sijaitsevassa tulipallossa, kunnes ne sulaan metalliin syntyvän kuonan tavoin nousevat pinnalle ja peittävät osan tulipallon pinnasta. Täten on löytynyt selitys auringonpilkuille. Pyörteen ylläpysymisen edellytys on Descartesin mukaan sen keskellä kiehuvan tulipallon aiheuttama paine. Jos kuori peittää tulipallon kokonaan, paine lakkaa, jolloin pyörre luhistuu kokoon sitä ympäröivien pyörteiden paineen alaiseena. Tällaisen tapahtuman jälkeen pyörre hajoaa, ja kuoren peittämä keskustähti vajoaa jonkin naapuripyörteen sisään. Tähden koosta, tukevuudesta, liikenopeudesta y.m. riippuen se joko jää planeettana kiertämään yhden pyörteen sisään tai siirtyy pyörteestä toiseen, jolloin siitä on tullut komeetta. Descartes selostaa, miten hänen teorianensa kvalitatiivisesti selittää sekä komeettojen, että planeettojen tapauksessa näiden liikemuodon ((7) s. 175-177, (1) s. 48-52).

Descartes konkretisoi tätä yleistä kosmogonista prosessia oman aurinkokuntamme tapauksessa. Hänen mukaansa koko sen alue, "se suuri alue, jota kutsumme ensimmäiseksi taivaaksi", oli joskus jakaantunut neljääntoista tai useampaan pyörteeseen. Jupiterin ja Saturnuksen pyörteet olivat suurimpia; niihin yhtyi ensin Jupiterin 4 ja Saturnuksen 2 pienempää pyörrettä muodostaen näiden (silloin tunnetut) satelliitit. Samalla tavoin on Kuu tarttunut Maan pyörteeseen. Lopuksi aikojen saatossa Merkuriuksen, Venuksen, Maan, Marsin, Jupiterin ja Saturnuksen pyörteet hajosivat, ja suuri Auringon pyörre tempasi ne kaikki mukaansa. Mainittujen lisäksi on matkassa saattanut olla pyörteitä, joiden keskustähdet ovat muuttuneet komeetoiksi. ((7) s. 177-178). Aurinkokunnan liikkeiden kvantitatiivisena selitysyriksenä Descartesin teoria oli epäonnistunut, mutta se tyy-

dytti erään tarpeen: se selitti taivaanilmiöt käyttäen selityspäätteenä vain periaatteessa kaikkien tuntumia ja jopa ympärillämme näkemiä mekaanisia prosesseja. Descartes ei yrittänyt kuitenkaan täsmällisesti johtaa pyörreliikkeen ominaisuuksia oman törmäysmekaniikkansa avulla, vaan katsoi riittäväksi vedota havainnolliseen analogiaan. Näin hän kirjoittaa ((1) s. 43-44)

"Olettakaamme, että planeettojen sijaintipaikkana olevan taivaan materia lakkaamatta kiertää aurinkokeskeisen pyörteen tavoin, ja että siinä Aurinkoa lähempänä olevat osat liikkuvat nopeammin kuin kauempana olevat osat, eräaseen etäisyyteen asti, ja että kaikki planeetat (joiden joukkoon kuuluvaksi tästä eteenpäin laskemme Maan) pysyvät kellumassa aina tämän taivaanmaterian samojen osien välissä. Pelkästään tämän nojalla mihinkään muihin koneistoihin turvautumatta, ymmärrämme helposti kaikki niissä havaitut ilmiöt. Joen mutkissa, missä vesi takaisinpäin kiertäen pyörii ympärässä, näemme, että jos muutamia korsia tai muita keykäisiä esineitä kelluu vedessä, vesi kuljettaa niitä ympyräliikkeessä mukanaan. Näiden korsien joukossa huomataan vieläpä sellaisiakin, jotka pyörivät myös itsensä ympäri. Edelleen: kuljettavan pyörteen keskusta lähempänä sijaitsevat tekevät kierroksena nopeammin kuin kauempana olevat. Lopuksi: vaikka nämä veden luomat pyörteet aina pyörivät renkaina, ne eivät juuri koskaan muodosta täydellisiä ympyröitä, vaan ulottuvat välillä pituus- välillä leveyssuuntaan kauemmaksi, joten niiden piirtämän kehän kaikki osat eivät ole yhtä kaukana keskuksesta. On siis helppoa kuvitella, että samat asiat tapahtuvat myös planeettojen tapauksessa, ja muuta ei tarvita niiden kaikkien ilmiöiden selittämiseksi."

Descartesin kosmogonia antaa lähtökohdan ja puitteet myös Maapallon syntymisen ja kehittymisen teorialle. Descartes on jälleen vaikeuksissa yrittäessään saada ajatuksiaan sopimaan yhteen raamatullisen näemyksen kanssa, ja pulmassaan hän turvautuu jonkinlaiseen kahtalaistotuuden teoriaan. Hän toteaa, että meidän on pysyttäydettävä hänen tähän mennessä esittämiinsä hypoteeseihin vaikka ne olisivat vääriäkin, sillä vain siten voimme antaa varmat ja ymmärrettävät syyt havaitsemillemme asioille. Tällöin ei kuitenkaan kielletä, että Maa jo alussa luotiin valmiina ja täydellisenä. On

Jumalan kaikkivallalle sopivampaa, että Maa luotiin alunalkaen täydellisenä, kuin että se olisi saatettu edellä kuvailtuun liiketilaan, jolloin se aikanaan olisi saanut nykyisen muotonsa. Mikään ei kuitenkaan estä hypotettisesti hyväksymästä, että Maapallo on muovautunut vähittäisten ja luonnollisten prosessien vaikutuksesta nykyiseen, jos tietämään ja ymmärtämään innokas ihmismieli pitää tällaista olettamusta tyydyttävämpänä ((7) s. 183) — Tieteenfilosofian perspektiivistä katsoen langennee 1600-luvun kirkon ja teologian päälle pahin varjo siitä, että ne suorastaan pakottivat esille totuudellisuutta vieroksuvia formulaatioita, jollaisista edellä esitetty tarjoaa esimerkin.

Descartesin kosmogonian mukaan Maa oli alun alkaen tulielementistä koostunut tähti, keskuksena yhdessä sittemmin aurinkokunnaksi kehittyneistä 14 pyörteestä. Maa oli Auringon kaltainen mutta pienempi. Sen pinnalle kertyi auringonpilkkujen kaltaista kuonaa, josta ensin muodostui ilmakehä. Tämän pohjalle kovettui vähitellen läpinäkymätön kuori. Ilmakehässä oli ilmaa ja maa- elementtien sekoitusta; erityisen tarttumakelpoisista ja koukkuisista maamateriaalin hiukkasista on muodostunut kaikki maanpäällisten moninaisten olioiden joukko. Näissä kaikissa on materia samaa, erona ovat vain erilaiset monimutkaiset hiukasten kombinaatiot ((7) s. 183). Sivuutamme Descartesin näkemykset elävistä olennoista ja edellä selostettuun kosmologiaan varsin vaikeasti yhteensovitetavissa olevasta ihmisen sielusta.

Descartesin kosmogonia tarjoaa uudella ajalla ensimmäisen esimerkin mekanistisesta kausaalijattelusta. Hän selittää maailman kehityskulun sen alkutilan perusteella. Itse asiassa Descartesin maailma ei milloinkaan ole valmis vaan muuttuu edelleen; onhan johdonmukainen seuraus hänen esittämästään Aurinkokunnan syntyprosessista, että systeemi myös kerran tuhoutuu Auringon sammussa. Niinpä hänen formulaationsa ”täydellisen” ja ”valmiin” maailman luomisesta on fundamentaalisesti hänen ajatusmaailmaansa sopimaton. Emme löydä Descartesin kosmokselle mitään päämäärää, jota kohti se kehityy.

Baruch Spinozan asettuminen antropomorfismia vastaan

Descartesilta vaikutteita saanut filosofi, Hollannin juutalainen Baruch Spinoza (1632-1677), oli 1600-luvun kirjoittaja, joka kenties selvimmin asettui puhtaasti filosofisesta ja loogisesta perspektiivistä käsin kritisoimaan vallitsevia maailman tarkoituksellisuutta korostavia näkemyksiä. Spinozan asemaa filosofian ja teologian kentässä ei tässä kuvailla; luonnehditaanhan häntä joskus ateistiksi, joskus intensiivisen uskonnollisen näkemyksen omaavaksi ajattelijaksi. Spinozan pääteos ”Etiikka” julkaistiin v. 1677 hänen kuolemansa jälkeen. Teoksen ensimmäinen osa käsittelee Jumalaa ja samalla Spinozan kosmologian pääperiaatteita. Osan päättää laaja liite ((8) s. 369-372), josta seuraavassa esitetään kappaleita. Kommentit lienevät tarpeettomia.

”Olen nyt selostanut Jumaluuden olemusta ja sen ominaisuuksia. --- Lisäksi olen aina tilaisuuden siihen tarjoutuessa pyrkinyt poistamaan ennakkoluuloja, jotka saattavat haitata todistamani totuuden oivaltamista. Kuitenkin on vielä jäänyt jäljelle muutamia, jotka ovat olleet ja edelleenkin ovat riittäviä noustakseen asioiden välisten yhteyksien ymmärtämisen tielle, kuten sen olen selittänyt. Niinpä katson vaivan arvoiseksi niiden esille poimimisen järjen valossa tutkittavaksi. Kaikki ennakkoluulot, jotka tässä otan käsiteltäviksi, seuraavat yhdestä ja samasta asiasta, nimittäin yleisestä otaksumisesta, että kaikki luonnonoliot ihmisten tavoin toimivat jotakin päämäärää varten; pidetään jopa varmana, että Jumalan itse ohjaa kaikki asiat johonkin taattuun päämäärään, sillä sanotaan Jumalan tehneen oliot ihmistä varten, ja ihmisen, jotta hän voisi palvella Jumalaa. Ensimmäiseksi kysyn: miksi niin monia tyydyttää tämä ennakkoluulo, ja miksi kaikilla on luontainen taipumus sen hyväksymiseen? - - -

Riittääköön, kun tässä asetan aksiooman, jota kenenkään ei tulisi asettaa kiistanalaiseksi: että nimittäin ihminen on syntyessään vailla tietoa asioiden syistä, ja että hänessä asuu tietoinen halu pyrkiä sellaiseen, mikä on hänelle edullista. Tästä ensinnäkin seuraa, että hän luulee olevansa vapaa, koska hän on tietoinen toiveistaan ja haluistaan, mutta ei samalla tunne syitä, jotka saavat hänet toivomaan ja haluamaan, eikä edes uneksi, millaisia ne ovat. Edelleen tästä seuraa, että

ihminen tekee kaiken päämäärää varten, nimittäin sitä varten, mikä on hänelle edullista ja mihin hän pyrkii. Tämän takia hän yrittää vain löytää tapahtumien finaalisuutta, ja saatuaan ne kuulla hän on tyytyväinen, sillä sitten ei enää jää jäljelle mitään epäselvyyden aihetta. Jos kuitenkin kukaan ei hänelle kerro näitä finaalisuutta, hänelle ei jää muuta vaihtoehtoa kuin kääntyä itseensä ja pohtia, mitkä päämäärät yleensä ajavat hänet samanlaisiin tekoihin, ja tällöin hän pakostakin arvioi toisen mieltä oman mielensä kautta. Kun hän edelleen keksii sekä itsestään että ulkopuoleltaan lukuisia apuneuvoja, jotka suuresti auttavat hänelle myönteisten asioiden saavuttamista — esimerkiksi näkemisen tarkoitukseen tarpeelliset silmät, pureskeluun hampaat, ravinnoksi kasvit ja eläimet, Aurinko valon lähteeksi, meri kalojen ruokkijaksi jne. — niin tämä johdattaa hänet pitämään kaikkia luontokappaleita välineinä jonkin hyödyllisen saavuttamiseksi. Koska luontokappaleet ilmeistykään eivät ole ihmisen luomia vaan havaitsemia, saa hän aiheen uskon, että on olemassa joku muu persoona, joka on valmistanut ne ihmisen käytettäväksi. Jos niitä nimittäin pidetään välineinä, on mahdotonta ajatella niiden luoneen itse itsensä. Niinpä ihmisen on pakko päätellä itseään varten tavanomaisesti valmistamiensa välineiden nojalta, että on olemassa joku ihmiselle ominaisen vapauden omaava luonnon valti, joka on ihmisen puolesta huolehtinut kaikista asioista ja tehnyt kaikki luontokappaleet hänen käyttöönsä. Koska ihminen ei milloinkaan kuullut sanaakaan näiden valtioiden ajatuksista, hänen oli pakko arvioida niitä itsensä perusteella. Niinpä hän päätti jumalien ohjaavan kaiken hänen edukseen, jotta hän kiintyi niihin ja pitäisi niitä korkeassa kunnia. Tämä on syy siihen, miksi jokainen ihminen on omasta päästään sommitellut itseään varten erityisen tavan Jumalan palvomiseksi, jotta Jumala rakastaisi häntä enemmän kuin muita, ja johdattaisi kaiken luonnon hänen sokean voitonhimonsa ja kyltymättömän ahneutensa palvelukseen.

Näin on tämä ennakkoluulo kääntynyt taikauskoksi, ja se on kasvattanut mieleen syvät juuret. Tämä ennakkoluulo oli syynä siihen, että kaikki niin kärkeästi yrittivät keksiä ja selittää asioille finaalisuutta. Kuitenkin: jos yrittämme osoittaa, että luonto ei tee mitään turhaa (toisin sanoen, ei mitään ihmiselle hyödytöntä), näyttää yritys päättyvän sen osoittamiseen, että luonto, jumalat ja ihminen ovat yh-

täläilla hulluja.

Kehoitan sinua nyt silmäilemään, mihin tämä kaikki on johtanut. On pakko huomata luonnossa sen lukuisien antimien ohella monia turmion tuottajia, kuten myrkyjä, maanjäristyksiä ja tauteja. Nyt pääteltiin näiden tapahtuvan joko siksi, että ihmisten jumalille tekemät vääryydet ovat aiheuttaneet näissä vihaa, tai sitten niiden palvontamenoissa sattuneiden rikkomusten takia. Vaikka kokemus joka päivä opetti päinvastaista osoittamalla lukemattomin esimerkein sekä antimien että turmioiden lankeavan yhtäläillä hurskaan ja irstaan osaksi, ei tätä asiaa koskevia piintyneitä ennakkoluuloja kuitenkaan ole hylätty. Ihmiselle on nimittäin paljon helpompaa työntää nämä asiat syrjään yhdessä muiden kanssa, joiden käyttöä hän ei tuntenut, ja tällä tavoin pitäytyä nykyisessä synnynnäisessä tietämättömyyden tilassaan, kuin murskata koko rakennelma ja ajatella itselleen uusi. Tämän takia pidettiin kiistämättömänä, että jumalien päätökset ovat täysin käsityskymme ulottumattomissa, Yksinään tämä mielipide olisi riittänyt pitämään ihmisen iankaikkisessa pimeydessä, jos ei matematiikka, joka ei käsittele päämääriä vaan kuvioiden olemusta, olisi nostanut nähdäksemme totuuden toisenlaisen tunnusmerkin. Matematiikan lisäksi voisi mainita muitakin syitä, joiden luetteleminen on tässä tarpeellista. Nämä ovat johtaneet ihmiset pohdiskelemaan mainittuja universaalisia ennakkoluuloja ja ovat johtaneet heidät asioiden todelliseen tietoon.

Olen täten riittävästi selittänyt, mitä lupasin ensimmäiseksi selittää. Nyt ei enää tarvita monia sanoja sen osoittamiseksi, että luonto ei ole asettanut itselleen päämääriä ja että finaalisuudet ovat ihmisen kuvitelmia. ---

Sen verran haluan kuitenkin lisätä, että tämä päämäärää koskeva doktriini kääntää luonnon ylösalaisin kokonaan. Se nimittäin pitää seurauksena sitä, mikä todellisuudessa on syy ja kääntäen. Sen, mikä luonnossa on ensimmäisenä, se sijoittaa viimeiseksi; ja päätteeksi: mikä on korkeinta ja täydellisintä, sen se tekee epätäydelliseksi. ---

Mutta jos Jumalan välittömästi luomat asiat tehtiin siksi, että Hän saavuttaisi päämäärän, joka Hänellä oli mielessään, niin viimeisten asioiden, joiden takia ensimmäiset ovat olemassa, täytyy olla kaikkein täydellisimpiä. Lisäksi mainittu doktriini hävittää Jumalan

täydellisyyden. Jos nimittäin Jumala toimii jonkin päämäärän saavuttamiseksi, Hän välttämättä pyrkii johonkin, mikä Häneltä puuttuu. ---”

Spinoza jatkaa vielä saman aihepiiriin käsitelyä ((8) s. 371-372). Toteamme, että Spinozan esittämä antropomorfisen tarkoituksajattelun kritiikki perustuu kokonaan eräiden teologisten asettamusten loogisten seurausten analyysiin. Oman aikansa luonnontieteiden konkreettisiin oppisisältöihin hän ei lainkaan vetoa, eikä hänen ajatuksillaan ole niihin yhteyttä. On kuitenkin selvää, että hänenkin ajatuksensa ovat ”tieteiden vallankumouksen” lapsia; eivät maailman fysikaalista rakennetta koskevien mahdollisten sisältöjensä, vaan suhtautumistapansa puolesta. Jos vertaamme Tuomas Akvinolaista ja Spinozaa toisiinsa, toteamme, että mitä taivaankappaleiden sijaintiin ja liikkeisiin tulee, he voivat aivan tasavertaisina keskustella keskenään. Maailman synnyn ja tarkoituksen kannalta on yhdentekevää, mitä Maapallo sattuu tekemään, jököttääkö se keskellä vai kieppuuko se Auringon ympäri. Tieteiden vallankumouksen vaikutus Spinozaan ja moniin muihinkin ajattelijoihin on jonkinlaista ajatuksen osmoosia: kun yhteen asiapiiriin ruvettiin suhtautumaan epäilevällä tavalla, levisi sama suhtautumistapa muuallekin. Kuten Spinoza sanoi, matematiikka oli ”nostanut nähdäksemme totuuden toisenlaisen tunnusmerkin”.

Isaac Newtonin kosmologia

Isaac Newtonin (1642-1727) työ merkitsi ”tieteiden vallankumouksen” päätepistettä ja uuden kauden alkua. Gravitaatioteorian ja yleisen dynamiikan kombinaatio osoittautui kestäväksi ja hedelmälliseksi pohjaksi Aurinkokunnan jäsenten liikkeiden yksityiskohtaiselle tutkimiselle. Newtonin gravitaatioteoria näytti kuitenkin aluksi monista aikalaisista perääntymiseltä siltä luonnonvoimien kvalitatiiviseen ymmärtämiseen kulkevalta tieltä, jonka Descartes oli viitoittanut. Kaikkien kappaleiden välinen tyhjän avaruuden kautta vaikuttava vetovoima ei tuntunut samalla tavalla käsitettävältä kuin karteesiolainen törmäysmekaniikka.

Vetovoiman hyväksyminen maailmanjärjestyksen perusosaksi asetti kysymyksen maailman synnystä uuteen valoon. Nyt oli probleemana ensiksi itse vetovoimien synty ja toiseksi

nykyisen taivaankappaleiden järjestelmän mahdollinen synty vetovoiman vaikutuksen alaisena prosessina. Newton itse asettui yksiselitteisesti kannalle, että kumpikaan näistä asioista ei ole selitettävissä ”luonnonmukaisena” ilmiönä vaan ne vaativat vetoamista yli-luonnolliseen vaikuttajaan.

Taivaankappaleiden väliset vetovoimat ovat Newtonin mukaan vain yksi ilmenemismuoto partikkelien välisestä vetovoimasta. Hänen ajatuksenaan oli, että ympärillämme näkemämme fysikaaliset ja kemialliset ilmiöt voidaan palauttaa partikkelien välillä vaikuttaviin voimiin. Laajimman esityksen vetovoimakosmologiastaan Newton antaa ”Optiikka” -teokseensa liittämissään kysymyksissä, ”Queries”. Mainittu teos ilmestyi useina versioina vuosina 1703-1730. esitämme seuraavassa otteita Newtonin Optiikan 31. kysymyksestä teoksen viimeisen version mukaan ((6) s. 375-406). Newton kirjoittaa (s. 375-376)

”Eikö taivaankappaleiden pienillä partikkeleilla mahda olla tiettyjä kykyjä, tehoja tai voimia, joiden avulla ne vaikuttavat välimatkan päähän? Näin ne vaikuttavat valonsäteisiin niitä heijastaen, taittaen ja taivuttaen, ja lisäksi myös toinen toisiinsa saaden suuren määrän luonnonilmiöitä aikaan. Tiedetään nimittäin, että kappaleet vaikuttavat toinen toisiinsa gravitaation, magnetismin ja sähköisyyden synnyttämällä vetovoimalla. Tämän takia ei liene epätodennäköistä, että näiden lisäksi olisi olemassa muitakin vetovoimia. --- Gravitaation, magnetismin ja sähköisyyden aiheuttamat vetovoimat ulottuvat valan havaittavien etäisyyksien päähän, ja niinpä ne voidaankin paljain silmin havaita. Voi olla olemassa muita, jotka ulottuvat niin lyhyen etäisyyden päähän, että niitä ei ole voitu toistaiseksi havaita. Ehkäpä sähköinen vetovoima ulottuu sellaisten pienten etäisyyksien päähän silloinkin, kun sitä ei hankaamalla kiihoteta.”

Selitettyään yksityiskohtaisesti, miten erilaiset kemialliset reaktiot sekä kappaleiden väliset adheesio- ja koheesiovoimat voidaan selittää partikkelien välisten voimien aikaansaannoksiksi, Newton jatkaa ((6) s. 397):

”Niinpä luonto on suuresti omaa itseään mukaileva ja hyvin yksinkertainen. Se aikaansaa kaikki taivaankappaleiden suuret liikkeet noiden kappaleiden välittäjänä toimivan gravitaation vetovoimalla, ja melkein kaikki kappaleiden partikkeleiden vähäiset

liikkeet partikkelien välittäjinä toimivien joidenkin muiden puoleensavetävien tai pois pääntöytävien voimien välityksellä Hitausvoima on passiivinen periaate, jonka vaikutuksesta kappaleet pysyvät liike- tai lepotilassa, vastaanottavat liikepaljoutta suhteessa sitä antavaan voimaan ja vastustavat samassa määrin kuin niitä itseään vastustetaan. Yksinomaan tämän periaatteen turvin ei maailmassa milloinkaan olisi ilmennyt mitään liikkumista. Jokin muu periaate oli välttämätön, jotta kappaleet saataisiin liikkumaan, ja kun ne nyt ovat liikkeessä, tarvitaan jotain muuta periaatetta niiden liikkeen ylläpitämiseksi.”

Todettuaan, että erilaiset liikettä vastustavat voimat pyrkivät koko ajan liikkeen määrää vähentämään, Newton jatkaa ((6) s. 399-400)

”Kun siis näemme maailmassa ilmenevän liikkeen moninaisuuden olevan koko ajan vaimenemassa, on välttämätöntä, että liikettä ylläpidetään ja kasvatetaan joidenkin aktiivisten periaatteiden voimalla. Tällaisia ovat painovoiman aiheuttaja, jonka ansiosta planeetat ja komeetat pitävät liikettä yllä radoillaan ja kappaleet joutuvat pudotessaan kovaan liikkeeseen; samoin käymistilan aiheuttaja, jonka ansiosta eläimen sydän ja veri pysyvät jatkuvasti liikkuvina ja lämpiminä, sekä maan sisuksia pysyvästi lämmitetään, joten ne paikoitellen kuumelevat vallan tulisi. Kappaleet palavat ja hehkuvat, maanalaiset onkalot purkautuvat räjähtämällä. Aurinko pysyy kauhistuttavan kuumana ja kirkkaana ja lämmittää kaikkia olevaisia säteillään. Vähäistä on muu maailmassa kohtaamamme liikkuminen kuin se mistä ansio lankeaa näille aktiivisille prinssiipeille.

Ilman näitä prinssiippejä kylmenisivät ja jäätyisivät kaikki kappaleet, Maa, planeetat, komeetat ja Aurinko kaikkine niillä asustavine olentoineen. Niistä tulisi aktiivisuutta vailla olevia möhkäleitä: kaikki lahoaminen, syntyminen, kasvaminen ja elämä lakkaisi, eivätkä planeetat pysyisi radoillaan.

Kun näitä kysymyksiä pohdiskellaan, niin minusta näyttää todennäköiseltä, että Jumala loi alussa materian kiinteinä, painavina, kovina, läpitunkemattomina ja liikkumaan kykenevinä hiukkasina. Hän loi ne sen kokoisiksi ja sen muotoisiksi sellaisilla muilla ominaisuuksilla varustetuiksi sekä

sellaisessa suhteessa tilaan, että tämä parhaiten soveltui niiden luomisen tarkoitukseen. Edelleen: nämä ensimmäiset hiukkaset ovat kiinteinä kappaleina verrattomasti kovempia kuin mitkään niistä koostuvat huokoiset kappaleet, jopa niin kovia, että ne eivät milloinkaan kulu eivätkä murru palasiksi, sillä mikään luonnollinen mahti ei kykene erottamaan sitä, minkä ensimmäisessä luomisen työssä Jumala itse yhdisti.”

Näkemyksiään Jumalan tarkoituksellisesti rakentamasta ja pysyvästi kädellään ohjaamasta maailmasta Newton selvitti talvela 1692-1693 Richard Bentleylle osoittamassaan kirjesarjassa, jonka Bentley julkaisi vuonna 1756. (Faksimilejäljennös: ((2) s. 279-312). Esitän katkelmia ensimmäisestä, 10/12 1692 päivätystä kirjeestä. Newton ei pidä mahdollisena, etteikö gravitaation vaikutus e s t a

alunalkaan tasaisesti jakautunut materia olisi voinut kasautua periaatteessa taivaankappaleiden kaltaisiksi möykyiksi, mutta nykyisen kaltaista strukturoitua Aurinkokuntaa ei Newtonin mukaan täten olisi voinut syntyä.

”Täten saattaisivat Aurinko ja kiintotähdet muodostua, olettaen että tuo materia olisi luonnostaan valaisevaa. Mutta miten materia jakaantuisi kahteen lajiin, ja se osa, joka sopii muodostamaan säteilevän kappaleen, putoaisi yhdeksi Auringon aikaansaavaksi massakasautumaksi, ja loppu, joka soveltuu muodostamaan läpinäkyvämmän kappaleen, ei keräytyisikään loistavan materian tavoin yhdeksi suureksi kappaleeksi, vaan moneksi pieneksi? Jos kuitenkin Aurinko olisi planeettojen tavoin alunalkaan valaisematon kappale tai planeetat Auringon tavoin valaisevia kappaleita, miten vain se muuttuisi valaisevaksi, kun kaikki muut pysyisivät valaisemattomina, tai kaikki muut muuttuisivat valaisemattomiksi, kun se pysyisi muuttumattomana? En katso mahdolliseksi tämän selittämistä pelkästään luonnollisilla syillä, vaan minun täytyy pitää sitä tarkoituksellisesti toimivan tekijän suunnitelman ja huolenpidon seurauksena.”((2), s. 281-282).

Newton ei hyväksy Descartesin kosmogoni-aa; pyrkihän Descartes juuri selittämään sen, miksi jotkut Aurinkokunnan jäsenet ovat valaisevia, toiset valaisemattomia. Newton suhtautuukin erityisen vihamielisesti karteesiolaiseen kosmologiaan, kuten monista hänen teoksiensa kohdista ilmenee. Planeettojen liike-tiloista Newton kirjoittaa ((2) s. 284-285):

”Toiseen kysymykseenne vastaan, että nykyiset liiketilat eivät voi olla yksinomaan jonkun luonnollisen syyn aikaansaamia, vaan ne asetti järjektivä Vaikuttaja. Laskeutuvathan nimittäin komeetat planeettojen sekaan ja liikkuvat siellä monin eri tavoin, välistä samaan välistä vastakkaiseen suuntaan kuin planeetat, välistä poikkisuuntaan tasoissa, jotka muodostavat kaikenlaisia kaltevuuskulmia ekliptikan tason kanssa. Selvästikään ei siis mikään luonnollinen syy olisi voinut määrätä kaikkia sekä pää- että sivuplaneettoja (= planeettoja ja satelliitteja) liikkumaan ilman mitään merkittäviä poikkeamia samassa tasossa samaan suuntaan, vaan tämän täytyy olla suunnitelman tulos. Ei myöskään ole mitään luonnollista syytä, mikä antaisi planeetoille Auringosta luettuihin etäisyyksiin oikeissa suhteissa olevat nopeudet, jotka tarvittiin panemaan ne liikkeeseen tuon kappaleen ympäri juuri samankeskisiä ympyröitä myöten”.

Pohdiskeltuaan, miten planeetat olisivat yhtä hyvin saattaneet liikkua eksentrisiä ellipsejä, paraabeleja tai hyperbelejä myöten, Newton jatkaa ((2) s. 286-287):

”Tämän systeemin ja sen kaikkien liiketilojen aikaansaaminen vaati siis Aiheuttajan, joka ymmärsi ja vertaili Auringon ja planeettojen muodostamien kappaleiden ainemääriä ja näiden aiheuttamia gravitaatiovoimia, pääplaneettojen Auringosta laskettuja ja sivuplaneettojen Saturnuksesta, Jupiterista ja Maasta laskettuja erilaisia etäisyyksiä, sekä nopeuksia, joilla mainitut planeetat voisivat kiertää keskeiskappaleidensa massojen ympäri. Näiden asioiden vertaileminen ja sovittelu toisiinsa niin moninaisten kappaleiden tapauksessa viittaa siihen, että Aiheuttaja ei toiminut sokeasti eikä sattumanvaraisesti, vaan mekaniikkaa ja geometriaa erittäin hyvin taitaen”.

Jo gravitaation olemassaolo sinänsä oli Newtonin mielestä osoitus materiaalista maailmaa hallitsevasta yliluonnollisesta vaikuttajasta. Tästä hän kirjoittaa kolmannessa 25/2 1693 päivätyssä kirjeessään Bentleylle ((2) s. 302-303):

”- - Ei voi ajatellakaan, että raaka ja hengen aine, ilman jonkin aineettoman välitystä, voisi vailla keskinäistä kosketusta vaikuttaa muuhun aineeseen, kuten asian täytyisi olla, jos *Epikuroksen* tarkoittamassa mielessä gravitaatio sisältyisi aineen itsensä olemukseen. Tämä oli yhtenä syynä siihen, miksi toivoin, että ette minun mielipiteeni esittäisi

ajatusta syntyperäisestä gravitaatiosta. Ettäkö gravitaatio olisi aineen syntyperäinen, sisäinen ja olemuksellinen ominaisuus; ettäkö yksi kappale voisi tyhjiön läpi välimatkan päästä vaikuttaa toiseen ilman, että välittäjänä olisi joku muu, jonka toimesta ja jonka kautta kappaleiden aktio ja voima kulkeutuu toiseen — tämä on minusta sellainen järjettömyys että sellaiseen en usko lankeavan kenenkään, joka filosofisia aiheita pystyy pätevästi ajattelemaan. Gravitaation syynä täytyy välttämättä olla Vaikuttaja, joka selvästi toimii tiettyjen lakien mukaisesti. Onko tämä Vaikuttaja aineellinen vai aineeton, sen olen jättänyt lukijoitteni harkittavaksi.”

Matemaattisten pääteostensa varsinaiseen tekstiin Newton ei juurikaan sisällyttänyt kosmologisia spekulatioita. Principia -teoksensa loppuun ((5) II s. 543-547) hän on kuitenkin sijoittanut ”yleisen skoliumin”, missä hän kerää yhteen kosmologiset johtopäätökset, jotka hän katsoo voivansa rakentamastaan teoriasta tehdä. Nämä ovat samat jotka löydämme hänen kirjeistään Bentleylle: Descartesin pyörreteoria on hylättävä, ja nykyinen järjestäytynyt Aurinkokunta ei ole voinut syntyä muulla tavoin kuin suunnittelun tuloksena. Gravitaatiosta hän varovaisesti sanoo, että hän ei ole kyennyt keksimään luonnonilmiöiden perusteella sen syytä, eikä halua ”sepitellä hypoteeseja” ((5) II s. 547). Hänen näkemyksensä Jumalasta maailman valtiaana purkautuu esiin vanhatestamentillisella jylhyydellä:

”Tämä Olento hallitsee kaikkia olioita, ei kuten maailman sielu, vaan kuten kaiken Herran. Ja tämän hallitsemisen takia häntä on tarpeen kutsua Herraksi Jumalaksi, pantokrator eli kaiken valtiaaksi. Jumala on nimittäin suhdetta vaativa sana ja vaatii palvelijoita. Jumaluus ei ole Jumalan valtaa oman itsensä yli, kuten ne kuvittelevat, jotka ajattelevat Jumalan olevan maailman sielun, vaan palvelijoiden yli. Ylimmäinen Jumala on ikuinen, ääretön, ehdottoman täydellinen Olento, mutta olipa olento kuinka täydellinen hyvänsä, ilman valtiutta sen ei voi sanoa olevan Herran Jumalan. Me nimittäin sanomme minun Jumalani, sinun Jumalasi, Israelin Jumala, Jumalien Jumala ja Herrojen Herra, mutta emme sano minun Ikuiseni, sinun Ikuisesi, Israelin Ikuinen, Jumalien Ikuinen; me emme sano: minun Äärettömäni tai minun Täydelliseni; näillä sanoilla ei ole suhdetta palvelijoihin” ((5) II s. 544).

Tässä on Newtonin reaktio Spinozan ajattelutapaan. Tätä voinee myös Newtonin omalta osalta pitää päätöksenä maailman perimmäistä tarkoitusta koskeviin kysymyksiin. Palvelijan asia ei ole kysyä Herransa tarkoituksia.

Tieteiden vallankumouksen perintö

Voitaneen sanoa, että Newtonin kuollessa v. 1727 olivat kaikki kortit suurinpiirtein pöydällä noin seuraavan 150 vuoden kosmologista keskustelua varten. Itse asiassa löytyy yllättävän suuri osa oman aikamme-kin vastaavista ajatuskuvioista jo edellä siteerattujen kirjoittajien ajatuksista. Yritän yhteenvedonomaaisesti koota joitakin edellä selostetun "kosmologisen keskustelun" suuntaviivoja.

Useimmat 1600-luvun kosmologit yhtyivät siihen keskiajan kristillisen kosmologian perinteiseen näkemykseen, että maailma on luotu ainakin tärkeimmiltä piirteiltään valmiina, sellaisena kuin se nyt on. Kepler kirjoittaaakin aivan eksplisiittisesti: "Aineellinen maailma on sellainen, millaiseksi Jumala sen alussa loi". Newton korostaa, että maailman rakennuskivet, partikkelit ja niiden väliset voimat, luotiin muuttumattomiksi. Lisäksi Newton ja ilmeisesti myös Galilei, näkevät Aurinkokunnan siinä nykyisin ilmenevine lainmukaisuuksineen olevan sellaisenaan Jumalan harkitun luomuksen. Tässä suhteessa Descartes ja häneen liittyen karteesiolaiset, ovat varsin radikaalisti toisella linjalla. Descartesin mukaan maailma on luotu nykyistä yksinkertaisemmaksi ja strukturoimattommaksi, ja sen kehitys nykyiselleen ei ole seuraus tiettyyn päämäärään pyrkimisestä vaan on mekaanisesti toimivien kausaalilakien seurausta.

Itse fysikaalisissa oppisisällöissä tapahtunut kehitys, "tiedon kasvu", ilmenee selvimmin tarkasteltaessa millaiseksi eri kirjoittajat tulkitsevat maailman "todellisen olemuksen", jonka synty ja tarkoitus on selvitettävä. Tuomas Akvinolaiselle luominen merkitsee ensisijaisesti maailman substantiaalisen olemuksen, materia, luomista. Keplerille ovat tärkeimpiä maailmassa ilmenevät geometriset rakennelait, joten hänelle maailman luominen merkitsee näiden lakien luomista, sekä sellaisen materiaalsen pohjan, "kvantiteetin", luomista, jossa geometriset rakennelait voivat konkretisoitua.

Luontoa hallitsevat matemaattiset lainomaisuudet ovat keskeisellä sijalla myös Galileilla, Descartesilla ja Newtonilla (vaikka Galilein ja Descartesin kohdalla eivät edellä esitetyt sitaattit anna väitteelle täyttä katetta.) Descartesille maailman luominen merkitsee ikuisesti samana pysyvän liikepajouden antamista materiaalille. Newtonilla ovat voimat nousseet materiaan veroiseksi fysikaaliseksi realiteetiksi, ja hänelle maailman luominen merkitsee suorastaan ensisijaisesti vaikuttavien voimien luomista.

Kukaan 1600-luvun kirjoittaja ei (ainakaan julkisesti) asettanut epäilyksenalaiseksi sitä, että maailma on Jumalan hallitsema maailma. Aikakaudelle on kuitenkin tyypillistä, että yliluonnolliset vaikutustavat työnnetään yhä kauemmas konkreettisten ilmiöiden moninaisuudesta. Maailmaa ylläpitävä yliluonnollista alkuperää oleva aktiiviteetti ilmenee vain täsmällisesti paikallistettavissa olevissa voiman lähteissä: Keplerillä tällaisena esiintyy vain Aurinko, Newtonilla kaikki atomit. Sen jälkeen kun voiman alkuperän yliluonnollisuus on tunnustettu ja nostettu ihmisen ymmärryksen yläpuolelle, ovat voiman vaikutustavat ihmisen hallittavissa olevaa fysiikkaa. Jälleen Descartes menee pisimmälle sijoittamalla yliluonnollisen vaikutuksen vain alunperin maailman liikkeeseen saattaneeseen impulssiin; siitä eteenpäin maailma toimii mekaniikan lakien mukaan.

Orastavana esiintyy pyrkimys rajoittaa fysiikka tiettyjen spesifioitujen matemaattisesti formuloitujen problemien käsittelyyn, jolloin kannanotot kosmologian suuriin "miksi" -kysymyksiin voidaan sivuuttaa. Tämä esiintyy varsinkin problemaattiseksi koetun gravitaation kohdalla sekä Galileilla että Newtonilla.

Asioiden edelleen kehittyminen 1700-luvulla ei kuulu tämän artikkelin puitteisiin. On kuitenkin syytä mainita kahdesta 1700-luvun luonnonfilosofian suuntauksesta, joita molempia varten materiaali oli jo suurinpiirtein koottuna.

Vakaumus tarkoituksellisesti rakennetusta maailmasta oli 1700-luvun "luonnollisen teologian" kulmakiviä. Ensimmäisen Newtonin maailmanjärjestelmään ja sen "suunnitelmallisuuteen" vetoavan "ateismin torjunnan" esitti Richard Bentley tunnetuissa Boyle-luennoissaan vuonna 1692 ((2) s. 313-394). Eräässä kohdassa Bentley poikkesi aikaisemmista teologisista ajatteliijoista. Hän ei enää

katsonut voivansa pitää koko laajaa tähti-maailmaa vain ihmisen tarpeita varten luotuna, vaan oletti tähdillä yleisesti olevan planeettoja, ja näillä älyllisiä olentoja ((2) s. 356-360). Ajatuksia "asuttujen maailmojen moninaisuudesta" olivat kehittäneet monet muutkin, mm. Giordano Bruno, John Wilkins ja Bernard le Bovier de Fontenelle; tätä ajatuskuvioita ja sen vaikutusta maailman tarkoitusta koskeviin spekulatioihin ei edellä esitetty sitaattivalikoima ole valaissut.

Toinen 1700-luvun ajatussuunta, klassillinen materialismi, on sekin varsin johdonmukainen seuraus 1600-luvun näkemyksistä. Yli-luonnollisen tekijän vaikutus fysikaalisiin tapahtumiin oli eristetty niin harvoissa pisteissä tapahtuvaksi, että sen täydellinen eliminointi seurasi miltei itsestään. Ensyklopedisti Paul Henri Holbach esitti v. 1770 "maailmansysteemin", jossa universumin tapahtumat ja ilmiöt selitettiin Newtonin mekaniikan mukaisesti ilman minkäänlaisia lisäyksiä. Hän kritisoi kaikkea teleologista argumentaatiota tavalla, joka suuresti muistuttaa Spinozan esitystä; hän kuitenkin Spinozasta poiketen luopuu kaikista viittauksista maailmaan jumaluuden ilmenemismuotona. 1700-luvun jälkipuoliskon fysiikka keskittyi materian liikkeiden tutkimiseen. Immanuel Kantin ja Pierre Simon de Laplacen "nebulaarihypoteesi" nosti jälleen kunniaan jo Descartesilta peräisin olevan ajatuksen Aurinkokunnan vähittäisestä syntymisestä pyörivän kaasupilven muodostamasta alkutilasta. Kun Napoleon kysyi Laplacelta, missä tämän systeemissä on Jumala, antoi Laplace tapahtumien symboliksi jääneen vastauksensa: Sitä hypoteesia en tarvitse. Tästä eteenpäin kysymys maailman synnystä ja tarkoituksesta ilmeni uudessa valossa, ja kysymyksille annettiin aikaisempien lisäksi uusia vastauksia, jotka tieteiden vallankumouksen aikana eivät ainakaan saaneet julkisuutta. Niiden tarkastelu ei kuulu tämän esityksen pii-riin.

Kun edellä on referoitu vain muutamien ajattelijoiden muutamia ajatuksia, on kahdenlaatuinen vääristymän vaara lähellä. Voi kysyä, mahtaako muutaman tunnetuimman tiedemiehen pohdiskeluihin viittaaminen antaa riittävää kuvaa kosmologisen spekulati-kehityksestä. Tässä referoitujen henkilöiden lisäksi löytyisikin lukuisia muita, joiden esittämät näkemykset antaisivat tapahtumalle monenlaista lisäväritystä: jo mainittujen Bentleyn, Brunon, Fontenellen ja Wilkinsin lisäksi

juolahtavat mieleen esim. Huygens, Kircher, Boyle, Hooke ja Leibniz. Otaksun kuitenkin, että useimmat tulevaisuuden kannalta tärkeimmiksi osoittautuneet näkemykset ovat edellä tulleet esille.

Toinen ongelma koskee edellä kerrot-ujen kosmologisten ajatusten merkitystä niit-ä esittäneiden tiedemiesten omassa työssä. Kepler, Galilei, Descartes ja Newton ovat tehneet matematiikan tai matemaattisten luonnontieteitten alalla merkittävää ja meid-än aikamme tieteen pysyväksi perustaksi jäänyttä työtä. Edellä annetut sitaattit hei-dän kirjoituksistaan saattavat monista luki-joista näyttää kummastuttavilta; moni ei ehkä olisi arvannutkaan että tieteen suurien profeettojen mielessä on tuollaisiakin spe-ku-latioita liikkunut. Onkin totta että mer-kittävämpi osa heidän kirjoituksistaan on lähempänä tieteenharjoittajalle tyypilliseksi tai ainakin ideaaliksi katsottua kriittistä viileyttä ja kurinalaisuutta.

Ainakin Galilein ja Newtonin kohdalla vaa-tii edellä siteerattujen kohtien esille poimimi-nen varsin tarkoitushakuista etsintää heidän teoksistaan. Tästä tuskin kuitenkaan voi vetää sitä johtopäätöstä, että esitetyt ajatukset eivät olisi olleet tärkeällä sijalla esittäjiensä ajatus-maailmassa. Ne pulpahtavat yleensä niin joh-donmukaisesti samansuuntaisina esiin kirjoit-tajansa eri aikoina — nuoruudesta viimeisiin elinvuosiin asti — kirjoittamissa teoksissa, et-tä niiden merkitystä ei voi kiistää. Meidän on hyväksyttävä todeksi että tieteen etenemisen historia ei ole vain julkisesti hyväksyttyjen ja oikeaksi kanonisoitujen totuuksien rauhalli-sen kasvun historiaa. Tiedemiesten omien aja-tusten polku on usein varsin mutkallinen; ei sellainen tie tasainen asfalttinen, jonka vaelta-minen olisi varmaa.

LÄHDEVIITTAUKSIA:

- (1) Aiton, E.J.: The Vortex Theory of Planetary Motions. — London — New York 1972
- (2) Cohen, J.B. (toim.): Isaac Newtons Papers and Letters on Natural Philosophy — Cambridge 1958
- (3) Descartes, R.: Metodin esitys y.m. — Helsinki 1899
- (4) Descartes, R.: Teoksia ja kirjeitä — Porvoo — Helsinki 1956
- (5) Newton, I.: Mathematical Principles of Natural Philosophy I-II — Berkeley 1966, 1973 (1934)
- (6) Newton, I.: Opticks — New York 1952
- (7) Scott, J.F.: The Scientific Work of René Descartes — London 1952
- (8) Spinoza, B.: Ethics — Great Books of the Western World 31, s. 353-463, Chicago 1952

SÄÄTYTALOSTA KANSALLINEN KULTTUURIKESKUS

- * SÄÄTYTALON valmistumisesta on vuonna 1990 kulunut sata vuotta. Talon kunnostaminen ja saattaminen arvonsa mukaiseen käyttöön juhluvoiteen mennessä on kansallinen velvollisuutemme menneitä sukupolvia kohtaan.
- * SÄÄTYTALO on Helsingin kauneimpia ja historiallisesti arvokkaimpia rakennuksia. Julkisille tilaisuuksille on Suomessa tuskin toista yhtä juhlallista ja ylevää ympäristöä.
- * SÄÄTYTALO liittyy tärkeänä renkaana suomalaisen kansainvallan historiaan. Sen käytön tulee vastakin jatkaa kansainvallan perinteitä ja edistää suomalaisten itsekunnioitusta.
- * SÄÄTYTALON tilat ovat avarat ja monipuoliset. Niiden oikein suunniteltu käyttö tekee monenlaisten kansallisesti arvokkaiden tarpeiden tyydyttämisen mahdolliseksi.
- * SÄÄTYTALON tulee edelleen toimia kohtaamispaikkana. Siellä on aikaisemmin tuotu esille eri säätyjen näkemyksiä valtakunnan asioista. Samoin siellä vastaisuudessa tulee olla tilaa sekä julkisen vallan toimintoille että vapaaseen kansalaistoimintaan perustuville kulttuuritapahtumille.

Kriittinen korkeakoulu on pannut alulle nimien keräyksen valtioneuvostolle jätettävään vetoomukseen.

Vetoomuksessa ehdotetaan että Säätytalo kunnostetaan sen valmistumisen satavuotisjuhlaan mennessä ja että siitä kehitetään suomalaista kulttuuria ja julkista toimintaa monipuolisella tavalla palveleva kulttuurikeskus.